

НАД ОТВОРЕНОМ КЊИГОМ

ПОВОДОМ XVI МЕЂУНАРОДНОГ САЈМА КЊИГА У БЕОГРАДУ

САМИ СМО: књига и ја. Отварајем корице као што се отварају врата непознатог. А затим, на првој страни, редови речи. Још нисам ни слова прочитао. Трајим наочари. С лаком језом пред толиком моћи. Моћ поруке и остављања трага. Лепа Јелена. Зар није било већих лепотица од ње? Зар нико није уграбљен на поетичнији начин? Па онда Менелај, Хектор и Ахил, Одисеј и Пенелопеа. Сигурно, или да будемо праведнији, вероватно је било већих несрећника од Менелаја, већих јунака од Ахила, већих путника од Одисеја и вернијих жена од Пенелопе. Па ипак они остадоше као обрасци, као узор. Песник је тако хтео.

Отварајући непознату књигу наглазим на драгу, познату реч. Као пружену руку. Не плаши се. Своји смо. Ми се већ знамо. Или се то само тако чини. Привид сигурности сагачан миру дубоких вода. Следш речи као трагове ако не већ вибене а оно наслућиване. Има нешто што већ знаш — чини ти се, у тишини и озбиљности самоће, да неш лако од непознатог ка познатијем, од познатог ка непознатом. Зар није то исти пут, само у два правца? Али не окрећеш се често. Обесхрабриће те недостатак видљивих трагова. Они, ако је реч о читању, о авантури сазнавања кроз шуме и мора речи, кроз поруке и повке које тек треба да усвојеш, да се са њима сложиш и сродиш, долазе тек касније. И то, наравно, не увек, јер треба имати истрајности за авантуру читања. Заједно с трагом који следиш, паралелно с њим или укрштајући се, чак бриљачки га, насприв, намећу се твојим властитим траговима: сећања асоцијативне, емоције, које делују као подстрек да се оде у страну, својим посебним путем, напуштајући правац којим писац жели да нас води.

Отвараш непознату књигу с наома да неш, бар овога пута или, можда, најзад овога пута утврдиш да још неко мисли као ти. Писац као саучесник Све је на изглед у пуној сагласности, поклапа се до у најситније детаље. А онда видиш — писац ти је то лепо рекао, он те је довео до тога да је све била обмана. „Јер нико уместо тебе у гроб твој леђи неће“. Стојиш влаштен над дубоком амбисом ока: да ли ићи још корак?

Дут си на песника, разочаран у себе. Зар можеш тако лако мислити, неопремљен да крећеш на пут у друштво јакних? Ти као читавац међу дивовима које си лакомислено оциенио да ти ништа не могу. У свако доба можеш да прекинеш путовање, да раздрганим савез и тајну заверу. Нека њега, писца, нека мучи своје муке, нека јадно је свучи јаде. Ја ћу моћи и без њега. Затворићу књигу. Може ли се тако? Понекад, не увек. Никад у потпуности. Књига је позив на Колумбијачку дупе: поћи, чека нас тајанство непознатог. Не клоњи у почетку, не клоњи ни касније. На крају пута донеси одакле али поштепо признај да је и само путовање криво у себи безбројна уживања. И поред многих патњи. Ти си са писцем, погледом оне које си хтео. Дуте си препустио њему, остајући само посматрач. С веће или мање владавине.

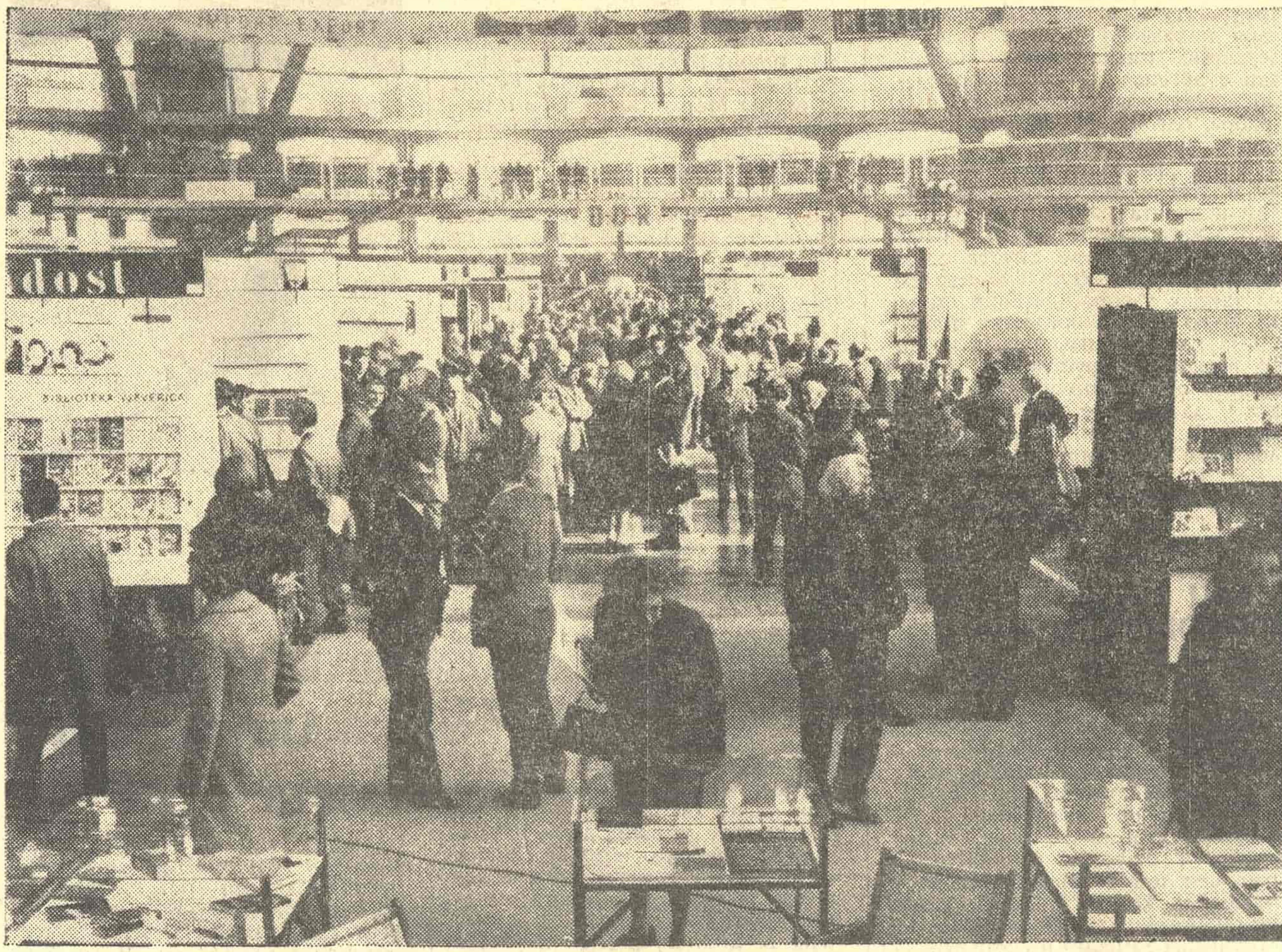
Ниси се много заржао над тек отвореном књигом. Учинило се да си спреман и зрео за све опасности које могу да искрсу. У ствари, и не верујеш много у њих, сматраш себе довољно отпорним. Свако има свој роман. Уверен си да је тај твој роман нешто посебно, непоновљиво нешто што други не може да схвати. Ипак читаш, мада то није ни разлога, ни жеља за бегством. Желиш да ти прође време. А онда, и за самог себе изненадно, застане. Да ли време вопште процлази. Има ли ма и једна ствар у животу коју смо сасвим заборавили. Ако нема, она је свакако потреба за читањем поштовања твојих сазнања и искустава, знак да има и других као ми, можда чак и бољих од нас. Знак наше зрелости. Бити нас. Знак наше зрелости. Бити човек међу људима. И најзад оно старо: да ли је могло нешто што је већ било да се догоди и дотајаче. Боље и лепше. Да видимо шта о томе каже овај човек, писац. Која су његова мерила.

Осећаш, понекад, читајући да постајеш приврженик жеље да бунт боји. Стално боји: кроз разазналост, кроз нова сазнања, Наставак на 2. страни

Чедомир Брашанац

КЊИЖЕВНЕ НОВИЦЕ

ЛИСТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

СА XVI МЕЂУНАРОДНОГ САЈМА КЊИГА У БЕОГРАДУ, ЈЕДНЕ ОД НАЈВЕЋИХ СМОТРИ НЕ САМО ЈУГОСЛОВЕНСКЕ НЕГО И СВЕТСКЕ ИЗДАВАЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ

ТРИБИНА

О ХРАБРОСТИ

ХРАБРОСТ је константна дужност и потреба човекова. Данас, баш данас, можда више него јуче, него прекјуче, требало би и размишљати, и писати, и говорити о храбрости као о напушеној потреби човека модерне цивилизације, човека бар дјелимично еманципованог од најнижих облика потчињености, послушности и још неких категорија које су то постале усавршавањем већ научене унижености.

Када се говори о храбрости савременог човека, не мисли се на неке већ устаљене, провјерене, традиционалне видове храбрости у најелементарнијем значењу. Храброст ратничка и родољубива, вјијек изазвана спољним елементима грубе силе, бруталног притиска, поробљавањем земље и уништењем националних права, симбола, светиња и територија, резултат је колективног отпора, колективно припремљене атмосфере и, наравно, вјековима стицањих навика.

Из општепознатих околности и групе многобројних чињеница да се закључити да је човек у рату, готово увјек храбар, јер је ратничка храброст основни елемент опстанка. Међутим, одмах из овакве констатације слиједи друга, која, ако се не упустити и поједноставити, ако се не вулгаризује, може да буде сасвим прихватљива. Та констатација могла би да се изрази и овако: ратничка храброст или храброст у рату нижи је облик храбрости. Потврди је оваква тврђава су исто тако лако тачне и многобројне као и чињенице које би могле да је оспоре, али привидно, и то снагом упрошћене и вулгарне аналогије. Све је ово само припрема да се дође до другог закључка који се понекад, понекад, и понекоме може учинити као „јерес“.

Прије свега, о храбрости се може говорити само храбро, али о њој не морају говорити само храбри. Сада долази до оне суштине констатације коју би третирали краја овог текста: храброст у миру је тежа, опаснија и разумнија од храбрости у рату. Рат је вријеме храбрих и вријеме које свим средствима (а њих је много) стимулише само храбре. Не бити храбар у рату, значи бити у мањини која се или не примјењује, или се може употребити, ипак, у корисне сврхе, које, опет, служе храброј већини.

Мир је вријеме „нормално“ и успореног живота. Мир је вријеме свих. У миру се дешавају многи процеси који су у рату или непотребни или до те мјере појединостављени да се тешко запажају. У рату су заслуге, врлине, подјеле и доприноси толико очигледни и јасни да их је веома једно-

ставно и лако уочити, измјерити и признати, а у миру није тако.

Храброст у миру је осрбина јаких, цјелоовитих, довршених личности, које су усвојиле, али заната усвојиле, идеју ослобођене личности, и тако се сигурно крећу у њеним освојеним просторима да су им и страни и неприхватљиви сви они рецидивни који, снагом дубоке увриједености, било у институцијама, програмима и људима пољсјеђају, па чак и враћају на колосјеке бивших времена.

Бирократија и храброст никада нијесу могле да се набу заједно на истом послу. За бирократију је свака храброст, сем бруталне силе (а она никад и никаде не може ући у категорију храбрости) опасност првог реда, идеолошка диверзија, бунт, прешад, па чак и завереништво, које се по њему, бирократија, окреће против државе, а то значи и против ње, јер он „по природи своје схематизоване свјести, државу увјек идентификује са собом. Иначе, да није тако, чиме би се могле протумачити некадашње појаве масовног кукавичлука, када су моћни представници бирократије могли да рале што су хтјели, да крше људске кичме и савјести, да се охоло понашају у својим колективима, да шапују и спроводе потчињавања појединца и група?“

Својевољно газдовање друштвеном имовином, злоупотребе положаја и овлашћења, отпуштања радника, малтретирање потчињених — биле су појаве (па чак и пракса) које су могле да „пробу“ и пролазиле су, а да им се у колективу нико јавно не супротстави. Храброст је била ријетки, драгоцен метал који се тешко проналази у дебелом наслагама бирократске иловаче. И тек је друштво, а не појединац или група, имало снаге, а то значи храбрости, да интервенише и обузда моћ бирократије, дочекајући јасно да се она већ сјутра може изродити у целата револуције.

За писца, који је прави пријатељ и сарадник свога времена, и који болести друштва осјећа као своје, нема дилеме о томе да се у кризи храбрости радило о кризи личности, о моралној и интелектуалној кризи, о свјесном губљењу свјести и потчињавању служеним облицима слободе. Иначе, како објаснити ђутања, па и одобравања очигледних промашаја и грешака, ако не свјесним прихватањем и мишењем, а то значи кукавичлуком као нормалном реакцијом у неким срединама?

Макар само због чињенице да самоуправно друштво афирмише храброст, да је стимулише (од нормативног акта до скупа радних људи), да отвара излазе и обезбјеђује практично право на бор-

бу, доказивање и мишљење, оно је као идеја и као остварење историјски чин којег се више не може одрећи па макар и под притиском грубо употребљене силе. То је начин мишљења и живљења који је и у психолошко и у морално биће нашег човека удио квалитетне промјене, који је обновно вољу за постојањем храбре личности.

Личност, чији се профил у самоуправном друштву све јасније довршава, не би никада више, без обзира на временске и историјске констелације, могла пристати на неке услове рашчовечења, какве смо имали у прошлости, када су као средство идеолошке борбе коришћени и методи разарања породице, који се не могу оправдати ни када их гледамо само у историјском контексту.

Без храбре личности нема здравог друштва. Личност, да би била, или да би могла бити храбра мора посједовати неке специфичне особине: интелектуалне, друштвене и моралне. Увјек — када се говори или пише о храбрости требало би изјавити опасност да у ту категорију не убу неки, веома споредни, облици привидних отпора. Један од таквих облика је и малограђански концепт храбрости и слободе, који није ништа друго до очигледна немощ да се буде друштвена, а то значи и морално одговорна личност. Затим, постоји и експесивна храброст која је по својој суштини само естрадни вид кукавичлука и може да најбоље сполним ефектима, демагошким гестовима и испушеном реториком, у нас познатом и омраженом још из доба страначких дјела и предизборних похода у народ. Постоји и тумтенполетерска, или народњачка храброст, која им је својствена и коју, на жалост, још вјегују увријебени и неостварени бирократи. За тај и такав сој „храбрих“ карактеристично је да постају храбри само онда, или тек онда, када су лично угрожени, када су повријеђени њихови најличнији интереси, или када су дефинитивно развлашћени, односно, умировљени. Иначе, то је онај дебели слој бирократије која је до јуче мудро ђутала и аминовала или чак долавала и дописивала када се радило и о њиховим најбољим друговима са којима су били заједно некада у илегалу, герилу, јуришу. Бирократа неће никада заштитити ни свог друга, такође успешног бирократу. Он у његовом паду не види слабљење позиција бирократије него, прије све-

Наставак на 2. страни

Јеврем Бркић

СТАВОВИ

НЕКИ РАЗЛОЗИ СЛАБОГ ЧИТАЊА

У ЈЕДНОМ ОД прошлых бројева „Књижевних новина“ покушао сам да оспорим тезу да су разлози нечитања у нас између осталог и конкуренција коју забавна, махом наустрована, штампа и телевизија стварају књизи. Људима је једноставније да прочитају двоје новина него један позамашан роман; они су на телевизији обавештени готово о свему на за њих задовољавајући начин и зато им друга врста информације није потребна. Да сумњам у то покушао сам да докажем и позвао у помоћ статистику. Једна друга статистика објављена пре неколико месеци у загребачком часопису „Културни радник“ може да нас наведе на један од узрока због којих људи не читају. Анкетар „Културног радника“ консултовао је индустријске раднике града Загреба и околине, 7,9 посто квалификованих радника и 8,1 посто неквалификованих радника одређити је одговорило да не чита због тога што им њихове материјалне могућности то не дозвољавају. Када се задовоље остале прече животне потребе за књигу нема места у породичном буџету. Они вероватно не купују новине, а извесан проценат њих нема ни радио ни телевизор. Загреб, као што се зна, иде у ред индустријски најразвијенијих градова у нашој земљи и у ред градова у којима живи најобразованији део радничке класе. Вероватно је да би анкета спроведена реторички у Александриним радницама или у оним општинама где већина предузећа исплаћује само минимални лични доходак открила и већу цифру од просечно 8 одсто запослених радника који нису у стању да купе књигу зато што је скупа.

Други разлог нечитања налази се негде врод близу овог првог. Ако се изуму неквалификовани радници и реторички службеници неких професија у којима то није могућно, ако неће да раде ван своје струке, већина запослених у нашој земљи налази се у оној стању које се у једном делу економске литературе назива стањем „продужене експлоатације“. То стање продужене експлоатације се много бомбастиче зове хонорарни рад и тај хонорарни рад у великој мери укида слободно време и то слободно време управо оних категорија становништва које по природи ствари своје слободно време могу да испуне разним врстама духовних активности. У овај мах није нарочито битно коју врсту животних потреба човек у стању продужене експлоатације настоји да задовољи; да ли минимални лични доходак који prima у своме предузећу, не може да обезбеди основне услове живота њему и његовој породици или има амбиција да живи стандардом који је изнад његових примања. Остаје чињеница да један велики проценат људи који остварују приходе који би им омогућили да у слободним часовима читају те приходе остварују ван слободних времена и самим тим немају времена да се баве књигом.

Наставак на 2. страни

Предраг Протић

НАД ОТВОРЕНОМ КЊИГОМ

Наставак са 1. стране

кроз поштовање других. Милон година или, можда, — као ће то знати сасвим прецизно — наилазило су стално на подвалу, на жалу да будеш нападнут, преварен, да паднеш у добро камуфлирану замку. Чим изиђеш из своје пећине срећеш непријатеља. А ово овде, речи у тек отвореној књизи, говори да не мора увек да буде баш тако. А како кад реч може да посече горе него мач? Да, али има реч-штиг, реч-заклон, реч-одрана. Читавићи, снагу речи почињу да ценују као снагу машина, мшица, експлозива. Или — још више. Писац ти несесично даје свој кључ: пробај сам!

Над тек отвореном књигом, застанеш понекад са скепсом: вреди ли, после свега? Све је то познато. Најмање пет милиона година човек има десет прстију, два уста, један нос. Ништа се није изменило. Све је данас у глаку исто. Да ли? Јесу ли подручја, региони душе заиста ограничени на тридесет шест патњи које по један Ламет Ваг носи на својим плећима. Има ли нешто ново што није никад било. Постоје ли такве комбинације љубави, мржње, радости, страха, ничекњавања, неискрености, зависти, патње, верности, наклоности, оданости, пожртвованања, наде, разочарења, поштености, полета, које још нису забележене, ни доживљене. Свакако да постоје. Све је на изгледа слично: као лишће на дрвцу, као облак на небу. Па ипак је све то, слабина сваке личности — нешто посебно, непоновљиво. Величанствена необичност.

Писац нас је, поново уверио у тајанство речи. Речи као зрачења духа, еманације овог тајанства којем тако спонтано тежимо. Зар нисмо с новом књигом копак ближе оном интегритету којем биће стреми у сваком делићу времена свог постојања?

Застао смо над тек отвореном књигом забринути: постоји ли тек лек за нашу дивљу? Да ли је књига лек за дивљу? Туђа невоља, ако сам поштен, не може ме учинити срећнијим. Да, али писац ти пружа још једну могућност. Могућност наде, способност да се буде стрпљив. Могућност врлина у још један, могућност, пут. Избор који се чинио скучен, трасиран, омеђен, одређен завучк и неопозиво, можда ће после ове прочитане књиге изгледати децидно, начлан, једноставан, непотребан. Назад: неважан у овом тренутку. У новостеченој ширици духа има места за још једно разумевање.

Чедомир Брашанац

О ХРАБОСТИ

Наставак са 1. стране

га, настоји да ућари бољу позицију за себе.

Како се то дешава да некадашњи револуционар, активни носиоци идеје и пушке, у такозваном мирнодопском периоду, постаје прво чиновник револуције, затим окрутни представник власти, да би коначно постао бирократа, који се у том, доста сигурном али монотонном миљеу сналази и осећа боље од бирократе са тедитром? Можда се то збива у оном тренутку када почиње осећати самозадовољство, када му се учини да је револуција завршена и да сада постоји само држава у њена моћ, у чијем просперитету и административном јачању види сопствену сигурност. У таквим ситуацијама, ваља, сопствени интереси налагају класне, револуционарне инстинкти затаје и претварају се у чула изоштена да осјете, прихвате и усвоје дражни хијерархије, високог службеништва и свих оних патетичких привилегија које обезбеђују бљештаве тренутке почаста, луксуза и, наравно, угледа.

Само изузетно храбра, шједовита личност, снагне снаге да се одупре, да усклади своје биће и да очува револуционарни континуитет. Међутим, личност чија се револуционарност истрошила освајањем позиција, личност која престане да ослушкати вријеме, науку, живот, философију и литературу, чија се идеолошка знања и уверења окамене, или потпуно неутралишу и деморализују, доживљава привидни успјех и материјални просперитет, али и сигурни понав, јер интелектуална и револуционарна хтења замењују пасивношћу, затим играњем карата и ловом и риболовом. И, наравно, таква личност нити може, нити бити (а можда и не умије) више бити храбра, јер храброст за њу постаје хазарда, који може да значи и губљење угледа, мира, благостања, па и одређених привилегија.

То су околности када некадашњи храбри људи поричу сваку храброст, када не пристају и не прихватају никакав дијалог који није службено промовисан и омеђен, када се свежа мисао, идеја или читав програм не прихватају или чак проглашавају за турску и реакционарну.

Мислити другачије, прихвати дијалог, савјесно располагати и својом аргументацијом и супротстављеним мишљењем, имати интелектуално поштење без права на искључивост, снажно се означити у ставу и идеји, који се нуде или намећу, смоћи отворену, јавну, личну и форумску храброст, па се до последњег аргумента испољити, супротставити. Само она личност или група личности која одавно не прави уступке, не пристаје на компромисе и одупише се притисцима и у оних тренуцима када могу бити прозани и названи једним од оних страшнох имена каквих увијек има у арсеналима сваке бирократије, могу понијети часно име крабре, одговорне, морално чисте личности или групе.

Само храбра личност стоји увијек иза плана, идеје, програма или концепта које нуди. А у случају промашности, неуспјеха или заблуде, опет само храбра личност, скуп или форум састављен од таквих личности, биће у стању да јавно призна погрешку и припише је као свој неуспјех, а не да је приписује друштву и „објективним околностима“, биће у стању и да поднесе личну одговорност, не заклањајући се иза „колективне“ одговорности.

Јеврем Брковић

НЕКИ РАЗЛОЗИ СЛАБОГ ЧИТАЊА

Наставак са 1. стране

Није реч само о лекаrima и адвокатима, висококвалификованим радницима и инжењерима, полуквалификованим радницима, итд., који не читају литературу у ужом смислу те речи. Разне анкете и одговорни откривају да раскорак између радних услова и животних захтева у нашој средини онемогућује један велики број стручњака да прате и своју стручну литературу и да се у својој струци усавршавају. Ако и постоји слободно време онда се оно пре користи за неку врсту стручног усавршавања и то често усавршавања које се неће применити само на радном месту него опет у овом условно названом слободном времену којег је све мање и мање. Као што је намишљен проблем забавне штампе и телевизије, тако се понеки пут у нашу средину прошеврује и проблем доколице. Разни недуховити хумористи могу у својим сочиненијима да говоре о евентуалној доколици на радном месту, али је врло мало доколице у такозваном слободном времену. Бар код оних људи који раде и који своје слободно време често могу да искористе само за елементарну репродукцију своје радне енергије.

Ако се томе дода и једна духовна клима за коју нису криви само ствараоци, али за коју су добрим делом одговорни и они сами, онда се алта разлога због којих југословенски писац није присутан у својој средини у оној мери у којој би морао да буде све више и више шире. Пре неколико месечи ми смо имали прилике да видимо како су средства масовних комуникација, слојно и удружено створила једну одређену атмосферу у којој су се приказивали пред расподатим дворанама филмови за које би дистрибутери сасвим поуздано пре тога тврдили да неће да иду. Када је прошао ФЕСТ, податак да је један филм био на ФЕСТ-у, довољан је разлог да се он и да-

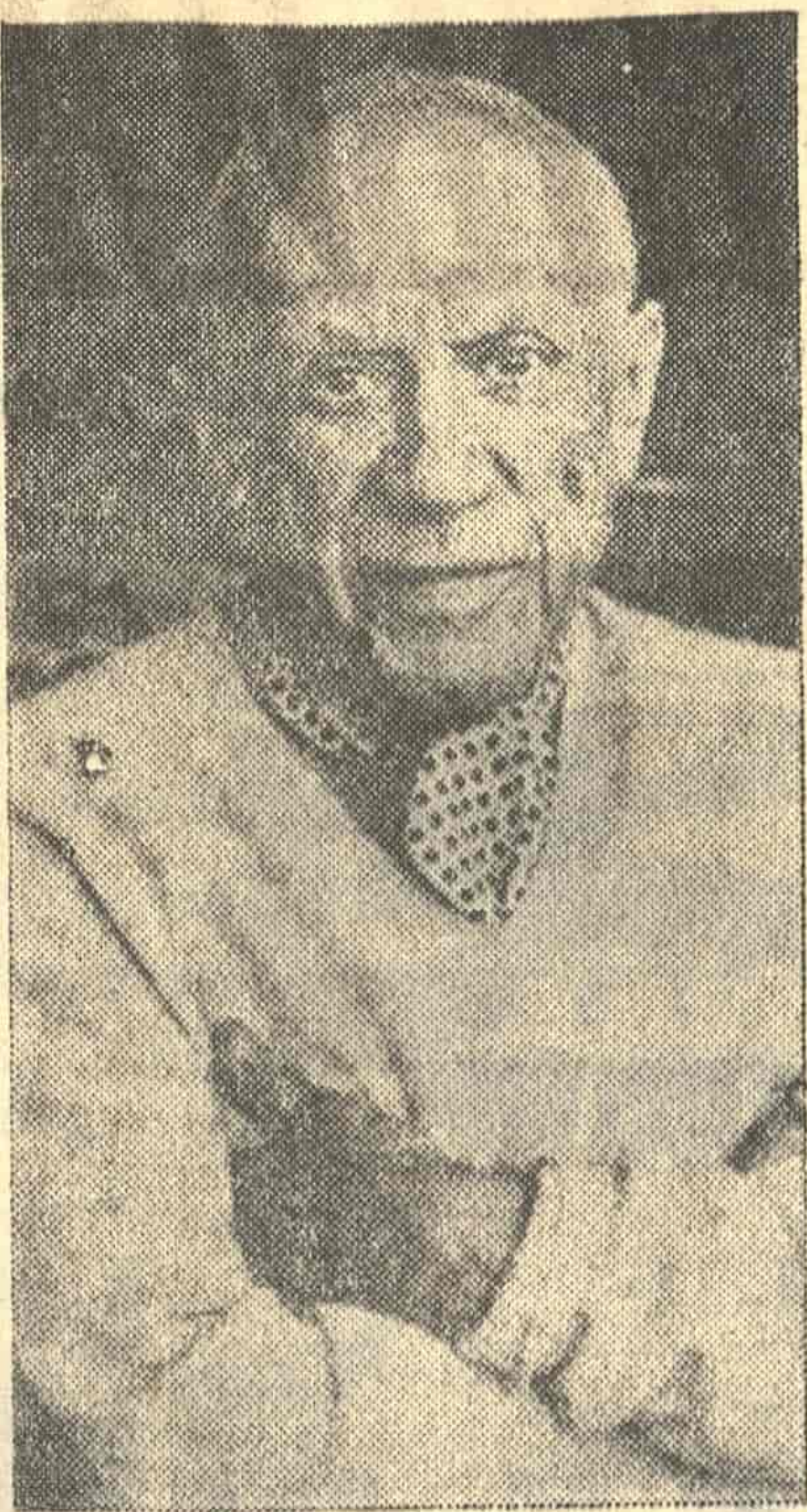
ље гледа и да се приказује пред расподатим дворанама за све време приказивања. Ни око једног књижевног догађаја никада није створена таква атмосфера. Ако је понеки пут створена више случајно него плански то се итекако одразило на пробу књиге. Довољан је пример књиге Боре Босића „Улога моје породице у светској револуцији“ која је за многе читаоце била у питању једна радозналост која није литерарне природе, али која им је, задовољена, пружила и један литерарни доживљај. Многи су хтели да виде како изгледа један роман године који није могао да нађе издавача. Други такав случај је случај Матије Бећковића и његове књиге „Рече ми један човек“. У тренутку када поезију нико не чита Бећковићева књига доживљава своје четврто издање. Оправдан је да се постави питање како би те две књиге ишле да се око њих створила она атмосфера која се речећемо створила око ФЕСТ-а. Наш писац има врло често један аристократски однос према својој средини и ма колико осетљив када се о њему рђаво пише и када му се стављају било какве начелне замерке, он се понаша као човек коме није нарочито стало до било каквог публицитета. Ако публика више зна о једном певачу забавне музике него о једном писцу, то је, између осталог, и због тога што ће се сваки певач забавне музике одазвати сваком позиву да негде гостује, дати изјаву сваком листу без обзира ког је нивоа тај лист и што ће бити начисто с тим да је учешће у јавном животу између осталог и низ обавеза такве врсте. Све то што ће да учини сваки добар певач забавне музике учиниће мало који добар писац. Неприсутан у свести човека који чита књиге он неће побудити ни радозналост за своја дела. У слободном времену читаоци ће се често обратити преведеној литератури, јер писци који живе у неким другим срединама, воде рачуна о томе да њихов рад буде познат и људима који не спадају у уски круг литерарних стручњака.

Док ово пишем на страницима овог листа вол се једна дискусија о проблемима школске лектире. Свестан читавог низа проблема са којима се сукобљавају просветни радници ја тој свести упорко тврдим да наставници и професори матерњег језика и књижевности, а о осталим просветним радницима да и не говоримо, нису учинили све што је у њиховој моћи да литературу свога народа приближе народу коме ту литературу предају. Не само да су програми скучени и оскудни, прављени од ока и често по чулним критеријумима, него се и на други начин мало шта ради да савремена литература и домаћа литература донста постану духовна потреба младог човека. Наши стручни педагошки листови и часописи ретко каа доносе информације о новим књигама (једино о јубилејима доносе конвенционалне чланке о неком истакнутом писцу), никада не покрећу никакве анкете у којима би се ангажовали ствараоци, тако да се добије утисак ако се човек информира само из тих стручних листова, да читав један низ духовних активности, од којих је једна и књижевност, у нашој средини и не постоји.

Чини ми се да су то неки од разлога нечитања, свакако значајнијих и претежнијих но што су забавна штампа и телевизија.

Предраг Протић

ЛЕТОПИС ЛЕТОПИС ЛЕТОПИС ЛЕТОПИС ЛЕТОПИС

ПАБЛО ПИКАСО

Похвала Пикасу у „Литературној газети“

Поводом 90-годишњице Пабла Пикаса московски лист за књижевност и културу, орган управе Савеза књижевника СССР-а, „Литературна газета“ од 20. октобра доноси једно обавештење и један чланак о великом сликару, илустроване његовом фотографиром и с три његова рада. У обавештењу се наводи како је Пикасо недавно даровао музеју у Арлу 57 од 200 цртежа, који су у овоме билд изложени на изложби одржаној крајем прошле и почетком ове године. Затим се извештава да је Ансјен Клерг завршио филм у боји „Пикасо, рат, мир и љубав“, у коме се приказује преко пет стотина Пикасових дела од „Герника“ (1937. године) до радава изложених на звјинској изложби 1970. године. Тврди се да Пикасо и сада ради с великим еланом, чак и ноћу, и да је за последњих тринаест месеци израдио више од две стотине цртежа. Најзад, каже се да је Пикасо, од цртежа које су деца из Валориса израдила на тему борбе с биковима и њему даровала (додајћни им и неколико својих радова), издао албум под насловом „Пикасо, деца и валориски бикови“.

Чланак о Пикасу написао је професор и доктор историје уметности А. Чегодајев под насловом „Пикасо, његов трагични и ведри свет“. Иако са извесним резервама, у овом чланку се — што је свакако необично за земљу у којој је социјалистички реализам званични уметнички правац — врло похвално говори о многим аспектима Пикасовог стваралаштва, па донекад и о његовом делу у целини. Посебно се истичу делу „плави“, „ружичасти“ и „шпански“ период затим автографија и

портрети (особито портрет Силвене Давид) и керамика последњих година. А у неким сликама из ранијих времена, као што су „Породица арлекина“, „Девојка на лопти“, „Шпанолка са острва Мајорка“, „Мајка с дететом“ и многим другим, вид се Пикасово несадовољство грађанским друштвеним уређењем и „вера уметника у достојанство човека, у неупоредиву вредност људског живота, вредност истинских људских квалитета, изван сваке буржујске ограничености и буржујске филантропије“. Сматра се, међутим, да су његови ликови пуни гневом и ужаса и деформисана и расечена лица и тела насликани крајем четврт деценије и током другог светског рата „били названи дубоком и искреним душевним немиром“. Да би истакао вредност и нереалистичких Пикасових дела, Чегодајев наводи мишљење које му је Иља Еренбург једном приликом приватно саопштио, да је Пикасова „Герника“ свакако једна истински значајна слика нереалистичке уметности двадесетог века. Пикасо је, по писцу овог чланка, знао праву вредност нежности, срданости и племенитости, али се није плашио ни да прикаже и нечовечни лик човека, који се супротставља овим вредностима. Стављајући га у исти ред с највећим уметницима нашег доба, као што су Матис, Мајола, Гутузо, Манџу, Сикениос и Ривера, Чегодајев тврди да се гледањем Пикасових дела у многим музејима широм света уверио да је он раван великим старим мајсторима у уметничком мајсторству и дубини и снази ликовног израза и да су многа његова дела „шла у квалитетно наслеђе уметничке културе човечанства“.

Лингвисти су као мађионичари

У загребачком „Јазвицу“ одржан је 5. новембра занимљив дијалог између књижевника Јоже Хорвата и књижевника Игорa Мандића о литератури, политици, језику и осталим актуелним проблемима културе. По нашем мишљењу, биде занимљиво за читаоце „Књижевних новина“ да се упознају са мишљењем Јоже Хорвата, једног од потписника Новосадског договора, о проблему српскохрватског, односно хрватскохрватског језика у овом тренутку.

Објављујемо један део тог дијалога:

ИГОР МАНДИЋ: ... Ви сте били тајник Матије Хрватске. Било би добро Јожа да нам кажете што је у ваше вријеме била Матија Хрватска: мајка хрватска или маћеха хрватска?

ЈОЖА ХОРВАТ: У моје вријеме маћеха.

ИГОР МАНДИЋ: А ви сте били оцух?

ЈОЖА ХОРВАТ: Саставни део, али оцух је била република Хрватска или социјалистичка Југославија. Ја сам био административни чиновник. Међутим, ја сам један од оних људи који су радили на новосадском споразуму. Ја сам ставио свој потпис. Ја још тај потпис нисам повукао, као неки који су сматрали да су на коњским тркама. Знате, данас је модерно викали: ми нисмо за споразум, ми нисмо за новосадски споразум. Новосадски договор по мојем мишљењу ништа није кризис сам по себи. Ја данас жалим што је новосадски споразум напуштен, с позиције враћања у прошлост, што није напуштен с позиције поласка у будућност. Јер, наш језик српскохрватски или хрватскохрватски мени понекад личи на господина Бога и свето Троиство. Не знам како се све то зове.

ИГОР МАНДИЋ: Ви као писац не знате којим језиком пишете.

ЈОЖА ХОРВАТ: Ја као писац знам. Него да још мало говоримо о том језику, мислим да је примарна функција у томе да се људи разумевају, а све друге надградње су другостепен, уључујући и политички карактер који је сваки језик увијек имао у себи. Ја, наравно, нисам лингвиста. То су стручњаци који од нас уче, а онда нам дијеле лекције.

ИГОР МАНДИЋ: То се види по вашој теорији.

ЈОЖА ХОРВАТ: То су генцијалици. Лингвисти су као мађионичари, и они су у стању сваког часа извући зедка из цилиндра. Јучер су ти исти лингвисти тврдили да је то хрватскохрватски, српскохрватски, а данас тврде да је то нешто друго.

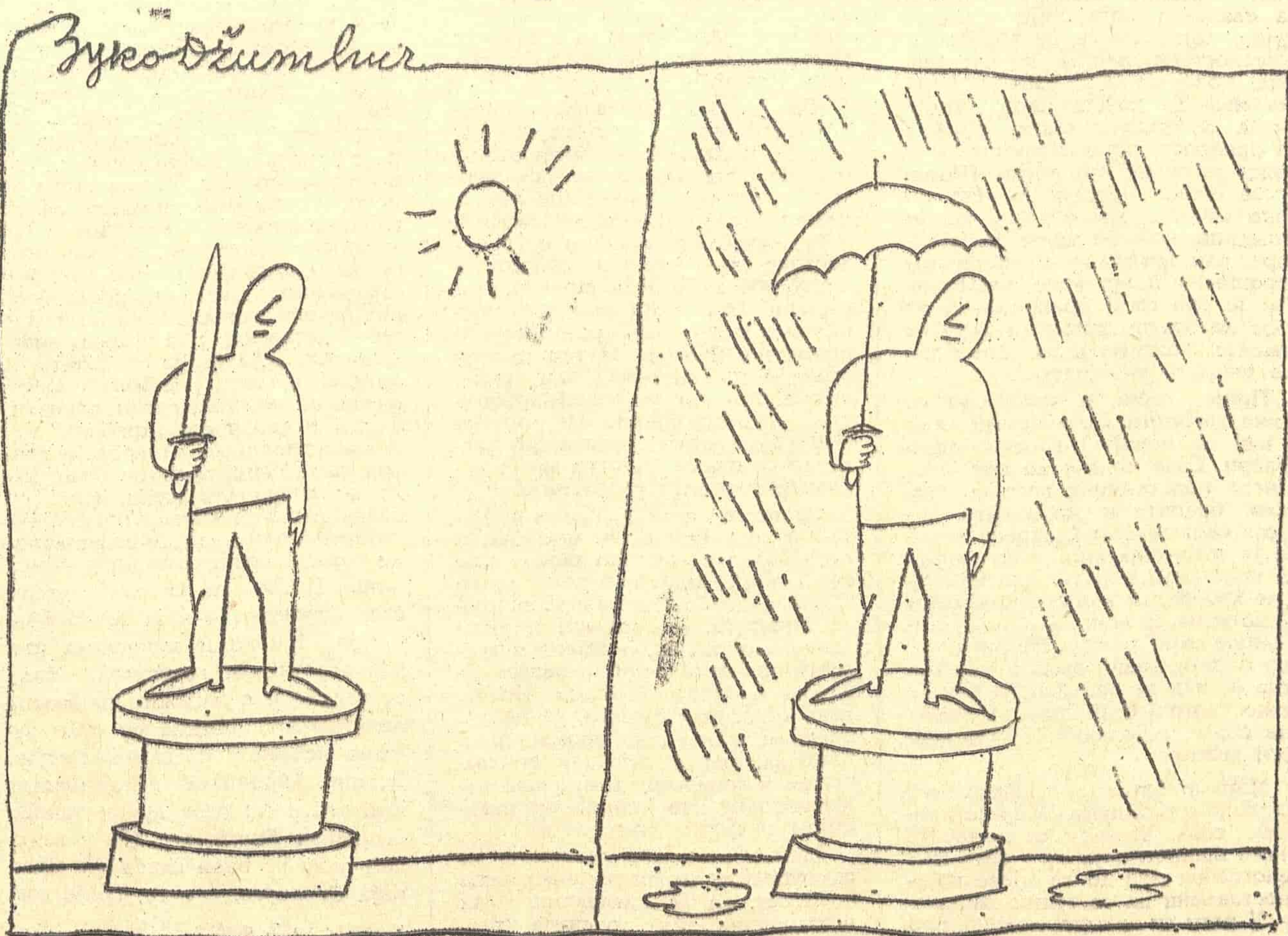
ИГОР МАНДИЋ: Ја бих рекао да су већи мађионичари политичари.

ЈОЖА ХОРВАТ: Слажем се, али зато јер ти политичари понекад ангажирају лингвисте.

Ко не верује у тачност сваке речи овога дијалога може се у то уверити из загребачког „Вјесника“ од 16. студеног (новембра) ове године.

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

У АЛЕЈИ ВЕЛИКАНА

РАЗГОВОР О КУЛТУРИ ОСТАЈЕ ОТВОРЕН

У прошлом броју смо, објављујући делове реферата Ристе Тошовића и Александра Бакочевића прочитаних на Конгресу културне акције, обећали да ћемо у овом броју штампати и делове неких других реферата и накнадну дискусију о темама у вези са Конгресом. Пошто је данашња штампа у међувремену објавила највећи део реферата *in extenso*, то овом приликом, не желећи да понављамо оно што је широкој јавности већ познато, доносимо прилог једног од изјасних и реализатора Конгреса, Боке Стојичића, председника Секције за културу Републичке конференције ССРН-а Србије, Владимира В. Предића, који је у име редакције „Књижевних новина“ присуствовао Конгресу, новинара и књижевника Драгише Радосављевића и Драгана М. Јерemiћа. А разговор о темама које је Конгрес покренуо, као и о свему у вези с напретком културе у СР Србији и српске културе, наравно, остаје отворен.

РЕАЛНОСТ, А ЗАТИМ ВИЗИЈЕ

ВЕЋ САДА се може рећи да је Конгрес културне акције био по саставу најрепрезентативнији, по множини идеја и по разноврсности мисли најбогатији друштвени скуп стваралаца, посленика и носилаца друштвених овлашћења и функција у култури после рата у нашој земљи. Али оцена скупа не објашњава глобалну идеју која је претходила његовом припремању и одржавању. Тек после извесног броја година, када се саберу сви учинци мотивисани конгресом и његовим духом моћи ће се отворено рећи колики је његов допринос развоју културе Србије. Једно је сигурно: свако ко објективно прилази овом скупу не потцењујући његове врлине али и не увеличавајући његове мане, мора признати да је са Конгресом отворен један процес у коме има места и ваздуха за сваког ко истински хоће да се бори за културу. Култура је преко Конгреса културне акције напокон изашла на главну сцену друштвених збивања и то не као отуђена сфера друштвеног живота већ као иманентни део укупног друштвеног живота. Наравно ко је очекивао спектакуларну промену са Конгресом тај онда погрешно гледа на природу свих других, па и културних друштвених процеса.

Конгрес је између осталог показао још и следеће:

— да култура не трпи једностране приступе — без обзира долазили они са идеолошко — политичке, организационо — практичне, материјалне или естетске стране. Свако интерпретирање културе са искључиво једног од ових полазишта може значити њену деградацију и успоравање њеног развоја. Неки периоди развоја, нашег и не само нашег социјализма, довољно убедљиво потврђују ову тезу. Уверен сам да ће време показати да је Крагујевачки конгрес остварио за овај степен нашег развоја задовољавајући ниво универзалности третмана културе при чему на посебно место треба истаћи чињеницу да је кроз цео рад Конгреса провучено складно дозирање политичког и културолошког приступа култури где је сваком од њих дато онолико места колико тај приступ може унапредити културу. Наравно, следећи конгрес, до кога ће свакако доћи из потребе да се види шта је учињено и шта треба даље чинити, одразиће тренутак свог одржавања, при чему треба очекивати све повољнија и повољнија времена за културу.

— Конгрес ће закључити свој делатни биланс после 4 године (докле достиже друштвени план развоја Србије) разноликих напора у свим областима. Тек тада ће се моћи донети дефинитивна оцена колико је Конгрес значајно као подстицајна снага у културном преображају Србије.

У друштвеним пословима учинци су тешко мерљиви. Па ипак, самим одржавањем Конгреса, а нарочито акцијама и договорима пре Конгреса постигнуто је неколико циљева:

1. Културни развој је постао (или боље речено постаје) глобална амбиција целог друштва. Друштво је, а нарочито организоване друштвене снаге, дошло до уверења да се укупни друштвени напретак не може остварити без паралелног културног и материјалног напретка.

2. Снаге које делују у култури, иако о многим питањима имају различита мишљења спремне су да учествују у друштвеном активизму, чиме се превазилази застарела концепција о поверљивим и оданим интелектуалцима и о онима који то нису. Конгрес је био у свом духу чини заједничке спремности да се развој културе убрза на свим подручјима и од свих снага. Друштву су потребне све најредне снаге које имају програм и вољу за делање. Кад се зна културни правац развоја, кад се зна шта се хоће за наредних 5 или 10 година, онда разлике у мишљењима, не морају кочити развој. Напротив, могу га убрзавати, давати му богатство путева и нијанси, подвргавају га непрекидном критичком репрезентивању.

3. На путу смо да интелигенција, нарочито њен најкреативнији део, постане још утицајнији фактор општег друштвеног развоја. У области културе то има посебно значење. Ствараоци нису у могућности да дају свој пуни допринос развоју културе (због недовољне стимулације стваралаштва; лоших материјалних услова рада,

неадекватног присуства у токовима културне политике, итд.).

4. У веома разнообразној ситуацији културе у СР Србији неопходно је било разрешити дијалект: културно таворење или културни продор и активизам. Конгрес је за ово друго. Конгрес је афирмирао истинску, животну потребу овог друштва за културом. Да је само то урадио било би добро. А урадио је знатно више.

5. Конгрес ће успети онда ако се наговештени правац укључивања и ангажовања свих друштвених снага доследно спроведе. Ако се пређе на конкретне програме деловања. На жалост, та фаза је најтежа: то — прећи са речи на дела; латити се неког посла у општини, у уметничком удружењу, у културној институцији. Тај

КУЛТУРА КАО ТРАЈНА ХУМАНИСТИЧКА ПОРУКА НЕ СМЕ ДА БУДЕ ОНЕМОГУЋАВАНА БИЛО КАКВИМ БАРИЈЕРАМА ИЗМЕЂУ ЉУДИ

Рубикон је наш камен спотицања. Сви смо даровити и суштествени у вербалном мењању света, — само пљуште визије, концепције, заприњавања, смернице, — а онда се филм прекине, до праксе се није „догурало“. Мислим да није тешко склапати визије (визија је уосталом у сфери нестварног), тешко је бити данас присутан, данас нешто урадити, померити данашњу прту за педаљ напред. Шта данас у селу, шта данас у граду, шта данас у неписменом региону? „Дај нам данас“ — рекао би; без успешног данас оно сутра је чиста фолорација. Нико тако не вуче за нас као неопходни кибиодери друштвених процеса, лажни авангардисти, футуро — опсери, они који „знају“ како би требало да изгледа идеално друштво по њиховим напратима кроз 20, 50 или 100 година. Али то друштво, тај њихов патент чију лиценцу неће да продају нити да открију данас, ствара се управо на првој оквир тог домоваг и врлетног данашњег пута. Извештали смо се у неконкретности, код нас влада презир конкретан. Кад неко изгради дом културе, оснује издавачко предузеће, напише књигу, асфалтира друм, уведе струју у „бораво село“, онда га изанализира неко ко ништа од тога није урадио, и ништа друго није урадио; — те „није све у томе“, „могло је то и другачије“, „није то — то“, „ми смо за социјалистичке односе“ итд. И онда онај ко је био у акцији, добија лекцију од оног који ју је посматрао. Тако се десило да код нас има више оцењивача него оцењиваних. Ту ситуацију Конгрес је покушао да окрене тмбце: да се сви лате посла да свако ради свој посао, да свака средина има амбицију у култури итд.

Конгресни програм нуди пристајање на акцију. Не униформисање у мишљењу и акцијама, већ богатство мишљења и бо-

гатство акција. Многе средине су чекале да култура „дође сама“, као последица извесног материјалног напретка. Кад би та заблуда била истинита онда би било довољно изградити једну фабрицицу и — ево културе. Та наша заблуда о аутоматском културном преображају чим се почне догађати материјални преображај, — скупо нас је коштао. Као: важно је произвођачи материју, а дух ће сам напредовати. Наравно између материјалног и духовног развоја друштва чврста је и у оба правца делујућа веза — али најпостојанија ако се субјективне снаге ангажују на развоју и једне и друге сфере друштвеног живота.

6. Култура је на Конгресу разматрана не као „отцепљени“ већ интегрисани део укупног друштвеног развоја, област на коју се утиче, али и која одређује и утиче на друштво. Та ситуација културе, њених прилика и неприлика, успеха и пораза, амбиција и успаваности — у сред друштва, у жици његових прекопација, — то је једна од драгоценних закључака Конгреса.

За СР Србију, с обзиром на њене различите услове, примена конгресних идеја биће и описмењавање, стварање првих услова за културни живот грађана, доступност културних вредности свима и свуда, стварање великих система функционисања у култури и ширења културе (библиотекарство, штампа, радио и телевизија; музеји, архиви итд.); стварање повољнијих услова за стваралаштво, формирање нових културних центара, културних преображаја села, нова улога школе као жаришта културе; повољнији третман књиге и издавачких делатности итд. Програм обиман и свестран. Нико га не може остварити сам, али у заједничком ангажовању видим шансу и културе и друштва.

Боко Стојичић

туре и друштва, културе и човека, културе и начина живота. То је пут према јединству и комплетности људске личности, којем овакво друштво као што је наше мора тежити. Зато је потребно да се уметници и привредници, ствараоци и корисници културних добара сада и на делу сложе у ономе у чему су се сложили на речима и у заједничкој поруци.

Основна девиза нашег друштва мора да буде свестрани развој, а није потребно доказивати да је такав развој немогућан без истовремености развоја друштва и његове културе. Квалитет друштвених односа се управо најверније одсликава у култури, где се очовечењу људски рад и постиже хуманост друштвених односа у њиховом најсублтимнијем облику. У једном друштву које постаје самоуправно рад је нехуман ако његове плодове не може да користи човек, материјално изобиље се претвара у разорну моћ ако је само себи циљ, човек је себи нечовек ако циљеве своје егзистенције не остварује кроз културу. Некада су владари и велможе штитили уметност и уметнике, украшавају дворове бисерима људског духа и знања. Данас, више него икада, култура и уметност постају потреба целога друштва. Својим структурама оне се супротстављају некултури, болештини, корову који замрачује сазнање, стихији чија је немоћ одувек била онолика колико је човек био способан и спреман да је саваљајује. Данас, са овог становишта, човекова борба не може да се ослања ни на културну аристократију ни на културну бирократију као носиоце односа у култури и уметности.

Први циљ крагујевачког Конгреса, према томе, треба да буде почетак једног научнијег и културнијег односа према култури и њеним суштинским функцијама и вредностима. После овакве размене мишљења и овакве поруке не би више требало и смело да се о култури разговара и одлучује од случаја до случаја. Овом најбитнијом компонентом људске егзистенције требало би систематски да се баве тимови социолога, психолога, правника, уметника. То подражава научни разраду културних програма који би омогућили да свако добије од културе онолико колико у датом тренутку треба да прихвати, колико би му било корисно да потребе његовог духа остану још веће. Овакав циљ, по својој природи и друштвеној суштини, мора се везати за израдање културе тамо где су управо и највећи судари саело-механичког и људског, технолошког и хуманог. Овакав циљ се не може постићи без највеће повезаности материјалне базе друштва и културе. А у којој мери ће ово бити постигнуто, зависи од реалне акције најважнијих друштвених структура и њеног континуитета.

Владимир В. Предић

ТРАДИЦИОНАЛАН ПРИСТУП КУЛТУРИ

САМ НАЗИВ за манифестацију, која је недавно одржана у Крагујевцу, подразумевао је широк аспект разматрања проблема културе у садашњем тренутку, као и одређивања подухвата за будући период живљења и стварања. Осим тога, на оваква очекивања наводан су и полази о сазивачима Конгреса културне акције, међу којима се налазила и Привредна комора Србије. Исто тако, очекивања о свекупности разматрања проблематике културе темљила су се и на чињеници да се међу учесницима налазило 108 инжењера, економиста, директора и других представника радних организација.

Треба истаћи на самом почетку да су, ако смо информисани о овим наведеним чињеницама, очекивања у довољној мери изневерена. Постоје многобројни разлози за овакву констатацију и за њену исправност.

Поред опширног реферата Латинке Петровић, секретара ЦК СКС, који је у размљиво опшности обухватио и наговестио смисао сазивања Конгреса, разматрао услове за развој културе, њену повезаност са другим областима рада, затим борбу за праве вредности, одговорност интелигенције, слободу културе и слободу народа, активни учесници нису излазили из оквира својих интересних сфера. Говорили су са позиција „радни“ места, на којима се налазе и са којих су стекли своју стваралачку и друштвену афирмисаност. При томе, они се нису кретали у „забрањеним“ или „ничијим“ земљама културне баштине, садашњег тренутка културе и њене будућности. Другим речима, углавном се говорило о заједницама културе, проблемима описмењавања, традиционалним типовима културних установа, филму, библиотекарству, издавачкој делатности и књижевној критици.

Хоћемо да кажемо да је, и поред позива на рашчишћавање предрасуда о културним жариштима и склоности да се култури приступа на романтичарско-просветарски начин, разматрање проблематике текло на традиционалан начин. Додуше, многи говорници су употребљавали савремене изразе и позивали се на савремене услове живота, напретка људске мисли, развоја савремених средстава и медијума комуникација. Поменута су и појединачна футуролошка предвиђања, утицај науке и технике и нових технологија на ослобађање човекове личности и стварање културних навика, али је све то послужило, на жалост, као поштупалица, што није први и неће бити једини случај у оваквим приликама.

Тродневни крагујевачки разговори о културној акцији, поготову о предлозима за њено настављање, као и доношење „Поруке Конгреса културне акције“, да не буде забудне, представљају нов квалитет и обећавају рашчишћавање многих усних улица и бор-сокака културног тренутка у Србији. То је, нема сумње, вероватно драгоцене за целокупну многонационалну заједницу, каква је ова Република. Међу-

Наставак на 4. страни

Наставак са 3. стране

тим, не може се пренебрегнути чињеница да је овакав скуп занемарно расправу о техничкој култури, култури радне средине, утицају модерних научних и техничких проналасака на богаћење духовног живота човека... Јер, овн и још многи други аспекти заостају од капиталног значаја за савремено живљење и за уклапање у модерне токове људског друштва, за подухват да се изаве из сопствене коже провинцијског битисања, не само у оквиру Европе, већ и целог света.

Да писмо у заблуду и да се не би стекао утисак о, по сваку цену, враћању воде на „техничку“ воденицу, показује и податак да је наша штампа обилато посветила простор својих стубаца еминентним културним, политичким и друштвеним радницима, чија су нас разматрања баш навела на констатацију да се области каква је култура, прилазило на традиционалистички начин, док је активно учешће јединог техничког стручњака, инж. Александра Делијева, само регистровано на крају једног „Политичног“ извештаја.

Несхватљиво мало простора је дато и излагању арх. Богдана Богдановића које се састојало у апелу за одбрану угрожене људске средине и за избегавање грешака индустријски високоразвијених земаља.

Ако се поставе ствари онако као што је учинио Иво Андрић у краткој изјави рекавши да не прави разлику између материјалне и духовне културе, избећи ће се будући ланчани неспоразуми, узалудно изгубљено време и кретање у месту или зачараном кругу.

Драгиша Радосављевић

ЗА КРИТИЧНОСТ И ДЕМОКРАТИЧНОСТ КУЛТУРНЕ АКЦИЈЕ

ЗАХВАЉУЈУЋИ Конгресу културне акције у Србији, неколико дана наша јавност је била у могућности да осети како су и проблеми културе важни, како ни наше друштво не може без културе и без брига за њу, и како за њен напредак треба учинити више него досад. Идеја о конгресу такве врсте поникла је у Хрватској (шаравно, тамо би било речи о хрватској култури), али је та идеја, како сазнајемо од неких културних радника окупљених на једном скорашњем састанку у ВУС-у, зармла зато што су је покренули интелектуалци који нису добро виђени код својих политичара. Код нас у Србији иницијативу су, међутим, и дали и остварили политичари или, тачније, политичари који руководе културом, и то, наравно, уз помоћ извесног броја културних стваралаца. Не може се рећи да они то нису урадили ефикасно и вешто — у чему су им, наравно, помогли и неки ствараоци — али баш зато остаје отворено питање: каква треба да буде стварна улога културних стваралаца у културној акцији?

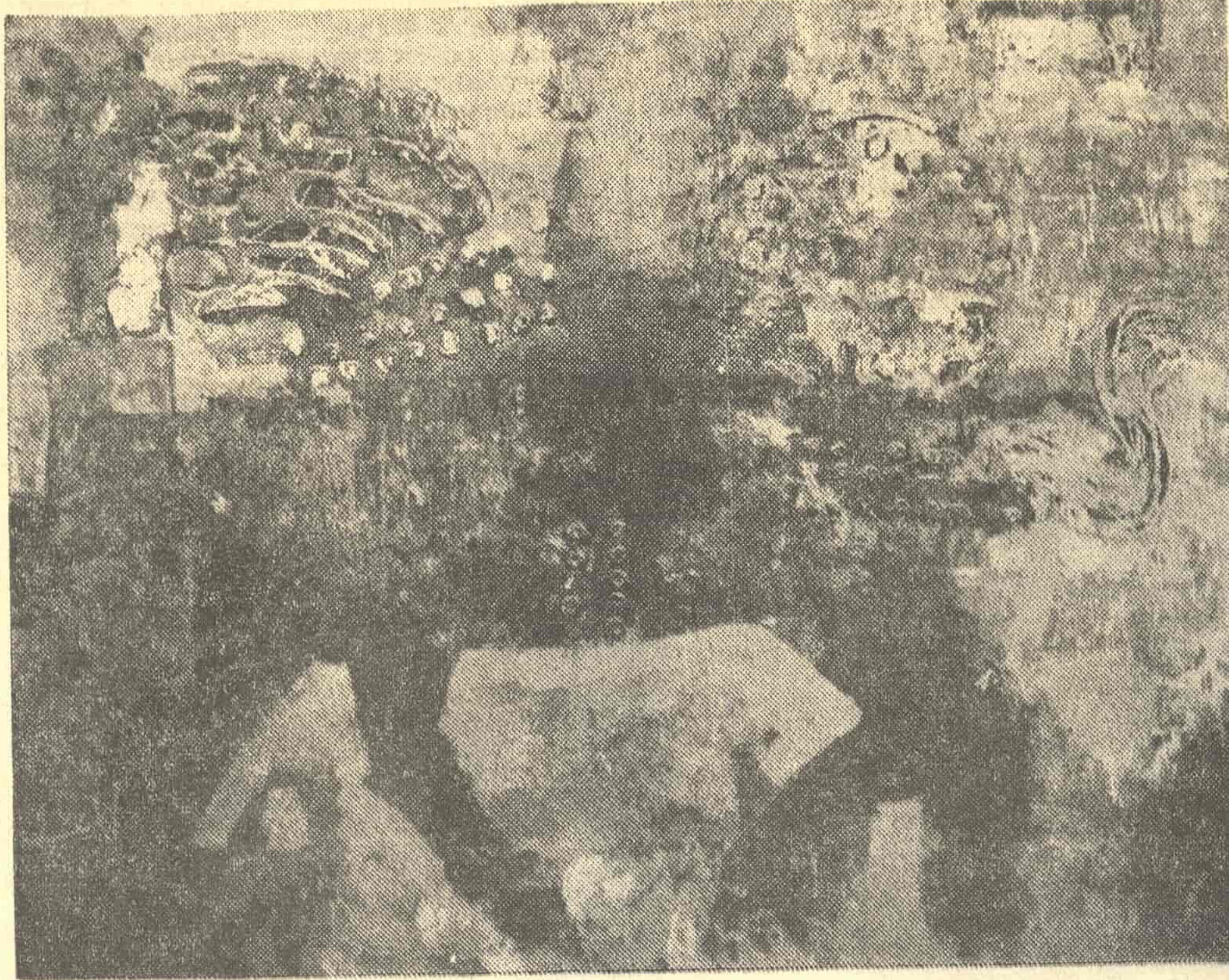
Судећи по томе како је Конгрес остварен, улога културних стваралаца у садашњој културној акцији је другоразредна. Ствараоци су бачени у сенку делимично захваљујући једној исцрпивој дефиницији културе. Будући да култура зависи од материјалних средстава, у културу су убројани и сви материјални чиниоци, па су за културни рад испали врло важни и привредници, који су били позвани да изразе своја мишљења о култури. Служећи се том истом логиком, зато што самоуправнио привредом морају да управљају само културни људи, требало би да позивамо и културне ствараоце да говоре о развоју привреде, а то се, ипак, не чини. Привреда се, дакле, препушта привредницима, а културу културни радници деле с многим другим и немају могућности да буду самостални у свом властитом раду. Штавише, све врсте радника у самоуправнио друштву, чини се, имају више самосталности него културни радници. Њихова несамосталност се заснива на њиховој економској зависности, која се интензивно истиче, а из ње произлазе зависности свих других врста. Није, пак, тешко закључити да је то туторство над културом веома штетно за њу и да је први корак на њеном размаку, да не кажем и расцвату, несумњиво, њено осамостаљење.

Културни ствараоци су били искључени из такмичења за улазак у скупштину, ту највишу државну институцију, па чак и у просветно-културна већа, зато што се то такмичење одвијало на нивоу општина, а оне су обично биле много више склонде на у скупштину и ова већа пошаљу директоре гимназија и осмогодишњих школа него чувене писце и уметнике. Ти људи, упркос својим другим евентуалним вредностима, међутим, нису кадри да планирају путеве националне културне политике. То је, наравно, довело до тога да се укаже потреба да се планирање врши из неког другог центра, а културни ствараоци су, из тај начин, чак и појединачно, остали не само без политичког него и без битног културног утицаја на своју земљу. На срећу, таква ситуација није у свим републикама; у Македонији културни радници, а посебно писци, заузимају врло висока места у политичким и културно-политичким организацијама, а поготову у културним установама, као што су издавачке куће, радио и телевизија итд. Србија се, међутим, помоћи писца добрим делом одрекла и, ако се и налазе у неким друштвено-политичким и културним организацијама, они тамо обично имају незначителну улогу.

На Конгресу културне акције и нехотично дошло се до негирања једног од основних принципа наше досадашње културне политике — децентрализације у материјалном, друштвеном и професионалном погледу. Истицао је нераздучно јединство материјалних, друштвених и личних фактора, а код нас је то јединство франпантно негирано чињеницом да постоје посебне организације које се баве овим елементима културне политике. За материјалну базу се брину Републичка заједница за културу, општине са својим заједницама и предузећа, односно радне организације; за друштвени смисао културе и, посебно, науке и образовања — државне установе, од скупштине до републичких и општинских секретаријата за културу, а за персонална питања — друштвено-политичке организације и форуми. Где је онда она снага или онај форум који ће обједиња-

вати ова три домена? Је ли то организациони одбор Конгреса, његов секретаријат или оно тело које се одмах након Конгреса састало да утврди задатке чијем остварењу треба најпре приступити? Али та организација није није предвиђена у систему нашег самоуправног друштва и не би ли она била, кад би и постојала, административно тело које би одговарало једном већ превазиђеном добу нашег друштва? Тешкоће системског карактера су очигледне и оне се не могу пренебрегавати у оцелога. Напрег се не може, а Конгрес се закложи за јединство нечега што је претходно било раздвојено.

Оно што културним ствараоцима највише смета нису ни тенденције да се било како материјално побољша њихов положај нити да се институционално испуњавају задаци културног унапређивања културе, образовања и науке, него исцрпиво велика брига за персонални састав оних који заузимају места од првенственог значаја за културу. Самоуправно друштво захтева одбацавање јединствене кадровске политике у култури и потпуно слободно конкурисање на основу једног критеријума: способности за одређену функцију. Кадровска политика у области културе се, међутим, и даље води и спроводи, наравно, тако да се политичко-идеолошка крутоост и строгост често вреднују више од других, правих вредности. Таква кадровски однос према ствараоцима за-

СА ИЗЛОЖБЕ У ГАЛЕРИЈИ КУЛТУРНОГ ЦЕНТРА — ПЕТАР ЛУБАРА: „ПУТОВАЊЕ КРОЗ НОГ“

пачао се и у списку (званичних или полузваничних) референата и дискутаната на Конгресу. Организаторима ништа није сметало такође, неконкурентско, одређивање референата, које је онемогућило можда и способности и инспирације духове да активније учествују у раду Конгреса.

То и не би била тако велика грешка кад не би одражавала сталан однос према културним ствараоцима. Још није одумрла идеја да држава и званичне друштвене организације треба да имају и своје званичне или бар полузваничне културне ствараоце. Насупрот њима, у последње време, издвајају се и опозициони писци, вредновани по истом, ванредном критеријуму, али супротног смера. Ових других је све више и чини се да је њихов курс против званичних идеја, бар донекле, усмерен и из амбиције и рачуна. (Не сматрам да национализам може да буде носиоца прогреса, а других опозиционих идеја код културних стваралаца је мало.) Писци који, пак, не воде рачуна о ветровима који одређују правце друштвених кретања, остају у сенци, далеко од блицева, лишени јавне пажње, једном речју: писци другог реда. Штапају се, на пример, збирке критичких рецензија инфинитезималне вредности писца који било чиме умеју да скрену пажњу на себе, док претерано скромни писци који је добио Октобарску награду за студију о једном француском класику годинама не може да штампа књигу о другом француском класику! А такве појаве сигурно не говоре у прилог правилном развоју културе.

Већ пословична нејединственост српских културних стваралаца умногоме умањује њихову способност да створе капитална дела савремене културе. У Хрватској или Словенији они су много јединственији, и, пред озбиљним тежњама од оштег интереса, лакше занемарују своје међусобне антагонизме. Код нас је, међутим, супротно, Сваки клан, група, кружок вуче на своју страну и своје резултате бележи као епохалне, а друге занемарује, прећукује, омаловажава. У таквој ситуацији изгледа да би задатак од највеће важности сваке озбиљне културне акције требало да буде уједињавање културних снага. Чини се, међутим, да људи који су реализовали Конгрес културне акције и који настоје да из њега извуку максималне резултате, на то не помислају. А у међувремену прва конкретна акција није потекла од њих, него од једне групе лингвиста, писца и културних радника, који су предложили одржавање научног скупа о српскохрватском језику.

Тек уједињени, српски културни ствараоци би могли да приступе утврђивању стварно најпрецих културних послова. Не може се порећи да је последњих година доста урађено на проучавање националне културне традиције, али се та традиција често једнострано проучава. Насупрот иницијативама појединаца, инспирисаних утицајима старих духовних усмерености, треба створити списак дела која најпре треба скупити, проучити, објавити. Велики део наше националне културне баштине стоји још написан на другим језицима и крајње је време да се он преведе. Тек је неколико година како је, на пример, преведена Скерлићева дисертација, а ни до данас нису преведене дисертације

Љубомира Недића, Михаила Вујића, Иве Андрића, Мидодрата Иброваца, Душана Милачића, Милоша Савковића итд. Недостају нам такође и монографије о многим великанима којима се српски народ може поносити, на пример о Николи Тесли, чији се лик налази на инсигнијама ректора Загребачког универзитета и о коме је недавно „Хрватски тједник“ писао истичући његову љубав за хрватску домовину а занемарујући припадност и приврженост српском народу. И за све те послове треба расписати конкурсе, јер се „задуживање“ појединих писаца за писање капиталних дела показало као погрешан пут да дођемо до истински значајних и неопходно потребних дела.

Једна од идеја која је у последње време наишла на широке одјеке и одобравање упркос извесној двосмислености јесте идеја о метрополитизацији културе. Већ сам термин указује на могућност да се ова идеја погрешно схвати. Нико не може негирати неопходност да се ојача култура у мањим срединама, у провинцији, у слабијим културним средиштима, али то јачање никако не сме да иде на уштрб културе у главном граду републике, која не значи само његову културу, већ и културу целог српског народа и читаве републике. Свако слабење културе у „метрополи“ у корист мањих градова, свако развлачење и уситњавање устаљених културних вредности значи слабење културе у целини и умањивање

њених највиших домета, који служе као мерило и за културно уздицање слабијих културних центара. А управо се то десило приликом расподеле републичких фондова за дотирање часописа и листова за књижевност и културу. Одвајањем извесних средстава за дотирање „обласних“ листова и часописа њима се није много помогло, али се много одмогло „централним“ листовима и часописима. Занемарена је, чини се, чињеница да централни часописи и, првенствено, једини књижевни лист за књижевност и културу, преко својих иностраних пријатеља, много чине и за међународну афирмацију српске и не само српске књижевности и културе.

Нема сигурно ниједног културног радника у Србији који не би са радошћу поздравно сваку акцију за побољшање услова за културно стваралаштво и за напредак саме културе, и баш зато треба настојати да се са разних страна размотре све могућности за то побољшање и за тај напредак. И неверовање да се може било шта изменити и веровање да се то лако може постићи појединачно су опасна и неплодна становишта. Пуна критичност о садашњој ситуацији и настојање да се културна акција заснује на истински демократским принципима, међутим, могу да помогну да се, уз пуну подршку најспособнијих људи и највећих могућих материјалних средстава, учини највише што се може.

Драган М. Јеремић

ПАБЛО ПИКАСО: ЦРТЕЖ ИЗ 1901. ГОДИНЕ

Орловић Павле

На вечери што се никад не понавља
Млада му прилазим, радује се вину.
Пиће га вечерас под зеленим шатором
Руменије од мојих образа
Спуштених у земљу као у крвет.

Натоциће и мени мирисног вина
Где год се у свој огањ затварају божури
И десоти пробају укуз трпезе. Лазар ће
Отворити врата да јесен, залутала однекуд,
Ко предјело уђе у глинене зделе.
Млади мозгови слетели из гнезда
Пуше се под погледом што на копаку
блеста.

Гробна је тишина завладала када је рекао
Да му у вучју крв,
Да му у лепришае птица,
Гладном и жедном умачем хлеб. На Косову
Куша у сенке вишања без капила да уђе
И мирисом меса разјарен славује слуша:
Певају без сете из изгубљених шума!

Са мном двојка спава у ветру,
Свила је главу на мојим поломљеним
ребрима:

Дели ме од смрти још само пребриг њеног
дах!
Има ли гаврана да се из загрљаја врати
орошен

И без црних вести слети на јастуке?
Залуд су мени и три кондира злагна,
Вино нас никад неће дићи у седло.

СТРАХИН-БАН

Који оно добар јунак греје топуз
И њиме удара раскрављену главу?
Нагнан кроз поље ко се оно провлачи
Између уморних, опуститих војника?
Који оно добар јунак сокола носи на
рамену?

Чијом кашиком посрца вечерњи мир
И пројаха у галопу, замаче у небо
Пре него сазру олује
И с брзим војскама се кључевима побију?

Куда је пошао облизнут језиком змијским?
Косачи знају зашто
Прате га распукли облаци
С тајнама људским. Румено се јутро
ојачило,

Пиште коњи враи,
А креник му проклет облежао љубу,
Њеним се млеком пјани и ноћу и дану!
Који оно добар јунак снагом плоди отаџ,
Тражећ уста јој и недра мека?
Неверство је разодева као јесен шуму,
Под левом сисом
Нежности јој разони вихор! Он
Мушка прса не могаше снасти
Да не залага цето из срећних вода,
Да не уједи у зебни свитања
Тромости слатком умарана тела
Са којих су љубавници јалову храну
брани.

Ко у ледној барци сада чуна њену косу?
У таму вечној сигурно сте одахнули:
Верни пријатељу, хрте Карамане,
Говоримо о теби када смо издани,
Пламна главо наше постожине,
Страхинићу,

Угеха си наша у часу када праштамо!
И да се ниједна права љуба нија окасвила
И за вас из срца путир да напуним
Када буди мужна на вранцу,
Када рудач пред њега поставља!

Већ му је у срце змија умишела,
Нема ништа осим хрта и њених уједи.
У змајевом леглу има добоа заслуга,
Из загрљаја пуног средства са лозом
Води жену начету туђим семеном.

СРБА ЗЛОПОГЛЕБА

Језик ти ветар клати лишен говора.
Најзад си стигао на мегдан:

Весници то су
Новог живота из грла бегунца и колеске
Што поиче у људски жељор.
По домовима те милају и прате.
Ход твој не дотиче земљу. Је л казна:
Не успесмо да отворимо звездене двери
Из којих се чују појања разна?

Ако се љутиш
Унутрши храненој дрхтајем сата,
Неде би море ударало у телећа уста,
Неде би нас птице поделе на кође
Да ти ником сунцу разоримо им круг.
Ал ти страду одане из ова обрвна лука
И погледом, далеко ван света,
Устрели осоложеног вука!

Однекуд облаци — на лелима
Кабанице црне; извор
Почиње да бива иверје тела:
Хоћемо ли поново љубав ставити у позој.
Ако се огуше о ројење испод мишке
Јаблани које ти пред свануће дисање
њиме?

Чекај да прво зарасте земља
Од мрачне и моћне бранеће те кише,
Чувај снагу и толатињу
Омакшилах жена, из матере блистај
Јер ти предстоје ловине.
Вуч те се сећа у сваком честару
И чека се храбрим патуљцима на тасу:
Да измерите разорену снагу,
Пса поред ватре што спава!
Можеш ко птица летети шумарком,
Међу бедрима смелост ти даје глава

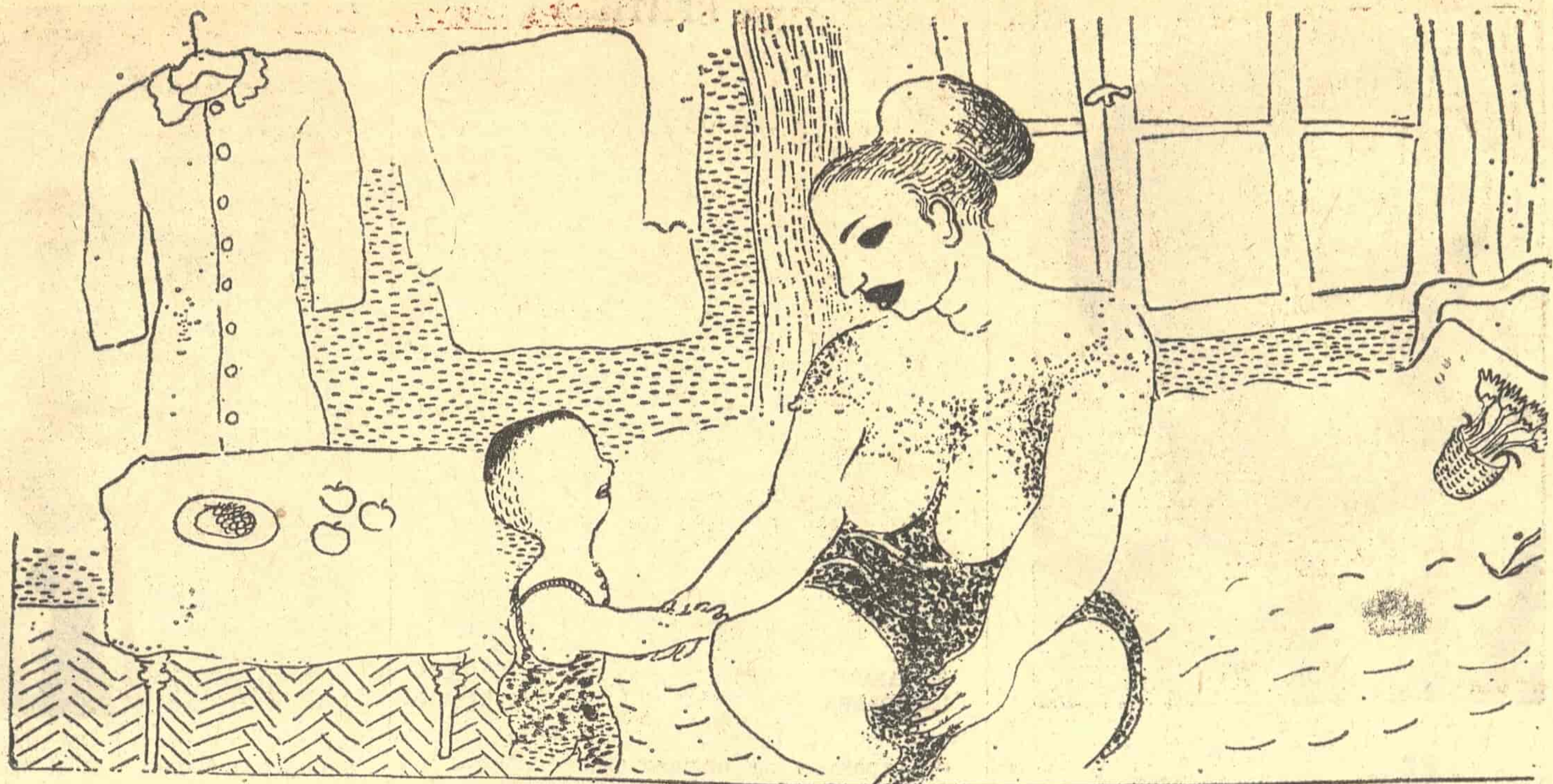

СЕЋАЊЕ КАО САН

Петар Цветковић

ИЛУСТРАЦИЈА
ХАИНА ТИКВЕШЕ

ЧОВЕК СЕ РАБА као кртица. После му дуго треба да прогледа, и кад прогледа: да се посећа онога што је било. А кад се посећа, и да разлучи што је чуо од других, прилично или му се само тако учинило, и поверује у оно што је кроз њега дотле прошло, неразумљиво и немурно...

У неко време када је Илија био мали, сасвим мали, био је једно камено ступениште преко којег је бацио и један праг који је пролазио чим би се отворила врата. Ту би га у кревету, у белој кошуљи, чекало најдраже створење на свету. Он би узимао бомбоне и крицао их зубићима док не би пронашао фил налик на гњале крушке, а оно би га миловало и тепало му.
А када би га мајка позвала, њему се није излазило, и готово да га је силом изводила отуда.
— Ајде, Ијо... Тета ће те опет позвати! — рекло би тада најдраже створење. И он би пристајао тешка срца, али само зато што су се та обећања сигурно остваривала.

И опет би долазио. Тета је била лепша од свих, млађа и пријатнија. Умела је и да разговара с њим.
На столу је повезан био пуно ратаука, бисквита, колача, зељанића и пита. А у стакленом бокалу се, као снег, белом и снажно мирисало — цвеће. И соба је била чистија и згоднија од осталих. А тета се увек смешњави и гледала га право у очи. Кад му је причала приче, говорила је полако, а он се наслањао на њен лакат уз кревет и тако, често, успављивао. Причала му је и о женидби, како ће имати најлепшу девојку, како ће бити пуно свирача, гостију и дарова, и како ће се цеда Аукнија веселити. А тета ће бити највеселија, наглашавала је она. И мада он право и није знао што је то женидаба, волео је ту белу девојку, која се само смеје и гледа га, као и тета, право у очи, са уснама које се топе као мед, на коњу који подупљивје и окреће се у круг, јер га шарени тешкири ударају по очима а свирач и гамама плаше... И запиткивао је тету: „А када ће то да буде?“ А она се смешњави и говорила: „Само још мало, Ијо, док порастеш...“ И он је једва чекао да порасте само да би се женио...

Касније је поново улазио у ту собу у коју је волио камено ступениште, али се женидаба више није сећашо. Време које је прошло између оног пре и овог сада било је тако дуго и непознато да га он уопште и није знао. И као да то и није било време него нека празнина; а ако је и било, изгледало је као да се није ту догађало, него на неком другом месту, у неком другом свету, далеко од њега.

И када се поново вратило ту, у том двористићу, између велике и мале куће, његове тете више није било. Умрла је.

Они су, дакле, сакрили њену смрт од Илије. Гле да ли је тада био, и чиме ли су га залагали? Како је после заборавио њу и њену собу? Шта ли је само то што га је одвојило од ње било тако интересантно? Да ли је знао, па после, када је ње нестало и више није било, сасвим заборавио? И да ли може тако бити? Никада се тога неће сетити и никада им то неће опростити...

Па ипак, право сећање можда почиње тек од братовљего рођења, од сламе поред кубета. Сасвим поузвано се сећа кад га је, пред саму зору, мајка окупала и увила у постелке... Неко је пре тога рекао, вероватно мајка када је осетила да се мешкоље у кревету: „Имамо детеце“, то је допрало до њиховог сна, и он и сестра су се пробудили да га виде. А када су се пробудили, мајка је била поред кревета.

И видели су како га, малог, првеног и ружног као маче, увијеног у постелке, ставља на сјајножубкасту сламу поред кубета. Оно је ћутао, мирно и механички као тек порођено јагње, још савлазно и влажно. А сестра је ушла и рекла: „Ко ће да га чувља?“ — „Па ми ћемо га чувљати,“ — рекла је мајка — то је ваш братић!... А сада спавајте!...“
Али они нису спавали, нису ни могли, него су колачила бунување детче и гледали детеце поред кубета које блажено спавка, тихо као плаве, и чудани се како су то сада добили братића и како то сада може да буде. Може ли одиста да им буде братић то мајично створење које је само једном или двапут дао гласа од себе и сада се и не чује поред кубета, када су само он и сестра, одувек само он и она, толики и заједно? Или им се и то само причинило и приснило?

Али и после, још за дуго ишло је тако — све као између спавања и гледања. Изненађења која су се дешавала у соби, кујни, двористићу или на путу била су исто онако велика као и она у кревету. Па чак тако и честа. А они их баш и нису много разликовали: те отац убио зема, те каракомне на тавану, те деда Миша се повамлирио, или идуемо да скупљамо сено, или нема шећера (како ће сад без шећера?), или „дошао гас“ и сви се по кући узмувају, траже флаше и трче у Радњанине... И тако — и братић је добио име: Радослав, Лале. А када су га крштевали, попилих се попу у крпао.

Комшијске бабе су их дирале: „Узећемо малог батун!“
А Румена је манарљала ножицама и дурила се: „А — не дам!“ и бојећи се да стварно не узму њеног братића одмах одлазила.

Док су се будили, мрак се од чкиљавих лампица тешко одвајао, као лепљива прилица од опанака, томилао се по освијима наспрам села куда је гледао један њихов прозор, и дуго ту чукао, да би после неког времена силазило ниже, у реку, и остајао све док га сунце и одатле не би протерало.

Старији, они који су свакојаке ствари морали да знају и који су на све навикли вероватно су у сваком дану понешто насљутивали и знали шта најбоље да чине, али Илија и Румена су само гледали и чудили се као и свему осталоме. Причало се и о некаквом рату који се завршио, али они, наравно, нису знали шта је то. Тражили

су да једу и плакали када им нису дали оно што су тражили и радовали се када би им дали, а затим се пели на таван, ишли на Ливађе код волова и жагањача или доносили воду у шареним тестинама.

Илија је каткад, када би отац пристајао, одлазио с њим до оближњих њива у лов на грлице и клиндупаре

и, понекад, када би отац држао пушку, гађао у дрво. То је било довољно за почетак, како је отац говорно. И сви у селу су знали како он већ јаше на кобили и пуца из пушке.

Румена је трчала тамо-амо по воћњаци и двористићу, показивала малог гуменог зеку и притискала га, а овај пиштао. „Видиш... видиш...“ говорила је она. А тада би се загледала у њега и почињала да му теча: „Зејо, зејо... сатки зејо...“ Онда би га стављала на љуљашку, клатила га и љуљала, а овај би падао. Онда би се она рогушла, тукла га мало и поново стављала на љуљашку, љуљала га и перала му:

Јуја, јуја, јушке
на Мојави кушке...

Јуја, јушке...
Јушке... — кушке...

А када би је нешто привукло, као што је то често био — дрвљаник, где је ритмично певушила тестера звонећи као затегнуто уже при крају, Румена би брзо то уочила, зачас прекидала своју игру са зеком и почињала да опонаша тестеру: „Ву... ву... ву... ен... Ву... ву... ву... ву... ен“.

★

Али, зиме као да су биле створене за приче.
Увече, док је мајка успављивала Радослава, а отац тумарао око стоке, деда им је причао приче. Вечери су биле хладне а он је ложио велико црно кубе у највећој соби и причао им уз одсјај ватре. Тако је било најслађе. Као те приче су лаж, а он им само прича зато што се тако — прича. Али, док је он тако причао, Румена и Илија су заборављали да је то прича и све им је некако било као истина. И вештице које су долазиле са кулама, а које нико не види осим оног кога кога иду, и сотоне и баволи који излазе само у главо доба и вампири који исто тако невидљиви иду и пију крв својим робањима и пријатељима, свега тога плашили су се, а нарочито да што од тога не изабе и понесе их негде до неке провалије, долине, мутне воде или гробља где би они омама поумирали или били залављени, иако их је деда увећивао да је то некада давно, када још ни он није био, било, а можда и — никада. Па ипак, најстрашнија је била она о поп Луки и јаренцима. Али, иако је била тако страшна, они су стално молили да им прича баш њу и тек онда одлазили да спавају. И он је причао...

„Био некада поп Лука у нашем селу, путовао често на свом белцу по другим селима и враћао се касно кући. И једном, тако, ооцилно... и то подоста... већ се смркло... Иде ти он тако, јаше на свом белцу, клап, клап... и тако — заспи.“

Ко зна где је био омркао и колико је спавао, тек дошао већ до Клауре. И ту, код старе воленице, коњ застане мало а он климне и пробудни се! Протрља очи, ославише — главо доба. Изнао њега стене, рупчаге, а мало тамо — вода, па све некако клокоће и као да се не чује, тако некако проваачи се на брзу руку, само да што пре нестане. Ни Луки, који је навикао на ноћ и мрак и све што иде са њима, није баш пријатно, те ободу коња... Кад, некакав глас га ошине по ушима. Он опет ободу коња, мисли као, можда му се само причинило. Али — јок — чује се одјаста:
— Ме-к-ек-е-ее!

Сигурно нечије јаренце, успавало се горе, на стени, а козе отишле и заборавиле га.

И стане. А оно опет: -ме-к-ек-к-еее! Ме-к-еее!
Погледа, истина далеко је, не види се баш по мраку, али — јаренце је сазнао. Сигурно је видео поп Луку и сада иде, оће да се спасе живинче... И поп Лука га гледа како иде све косо низ литицу и обара каменчиће, па све пази да се не скотрља. И мало по мало, оп, оп, сибе... и трчка.
— Ајде, ајде, дадно јаренце — огласи му се најзад поп Лука да га ослободи. И оно се опет јави, радује се: — ме-к-ее!

— Дедино јаренце!... Ајде, сад ће тебе деда да узме... Упавкиао се, а?
И сagne се да га узме, а јаренце подигне предње ножице, да му помогне. И већ је у крилу — бело, бело.
— Баш лепо јаренце! — радује се и теча му опет поп Лука.
А кад га узне и стави на седло, коњу као да страшно отежа, и он зафркта.
— Шта ти је! — обречну му се поп — ниси се ваља толико уморно да не можеш да носиш и ово јаренце?
А јаренце као да осети, па поче да му се умиљава и да му гурга главу под мантију... И тако — побоше. Уз пут, поп Лука му је теча и мазно га — а коњ као да је жаробан, тако је тешко ишао...
Ишли, ишли и — кад су већ били код села, на Страну, огласе се и кучици. Чули ваља да неко иде, па залајали. А за њима и петлови — већ се приближавала зора. И кад се они тако огласише, а јаренце — оп, окрену се према поп Луки, искриви се на њега, па ће:
— Целино јаренце, целино јаренце, посерем ти се у браду!
И скочи са седла. Поп Луку само пробу жмарици. А оно опет:
— Целино јаренце, целино јаренце!... А... да не запојаше петлови, смрси ти ја црева... — и одскакута у шибљак.
А поп Лука, ни жив ни мртав, да се макне. Али некако се ослободи и сети те боцну коња, а овај у трк и, како су куће већ биле ту, стиче читав дома. Али, месец дана, и више, после тога није устајао из кревета. И више никако да га мрак увати. Аја!...“

Танасије Младеновић

Двојник у свећу

*На спруд испливава, низ песак струјни
Невремена-бремена, на точило без сна и смера,
Онај што тиња у мени, што у неспокој ме тера,
Онај разбољени, и онај грки; онај осамљени, и онај
нујни.*

*На жало достасават, низ слав хујни
Времена-бремена, на точило оштробридог кремена,
Онај што снује у мени, што баца ме из стремна,
Онај пркосни, и онај јетки, онај утишани и онај
брујни.*

*На спруд и на жало: на жарко попршите, у бујни
Распоред вода и небеса, у чари сања, у сновљења;
На пределе нестварне, у рај спокоја, у пакао олујни*

*Раздешених дана, пропалих нада, смркнутих виђења!
Кртичом снагом човек тај рује, и једва чујни
Потреси се диме: то свет се креће зујни — у понозна
зрња!*

У МРАКУ ЈУТАРЊЕМ

*У мраку јутарњем, у полусну, буде се кумрије,
Заједно са истоком, заједно са успаваном реком,
Водама окренутим Карпатима,
Где се још крије
Остатак трагове хорди*

*У пневу дивљем,
И далеком...*

*У мраку јутарњем, у полусну, јече пароброди ко људи.
Дан долази с победама, с поразима,
У крви, у сувешном сјају,
Ричу лавови, кевџу хијене у зоопарку,
И видиком облак вуче моју сенку
Ко ждробац хитар у гају
Заостале, уморне ветрове.*

*У мраку јутарњем, у полусну, једна тајна ми измиче.
И дивље страсти, и мржње,
И бољи ми пакао,
Јер, људскост се буди, и мушкост,
И ствари несазнајне.
Буди се и врт у којем је Исус плакао
И тону у варке неборачне,
Слободнији од свих на слободи.*

*У мраку јутарњем, у полусну, лебде и моје море,
Разнесене замасима садањим, и будућим,
У живом крчку, у лету,
Буде се фантами све тамније доброте,
Ко гур горе
Плажтећи суицокрету среће
И мисао зла нагрива све сводове на свету,
И зао дух
Већ проћердане зоре.*

*У мраку јутарњем, у полусну, отварају се вртови,
И зебња веје, однекуд приснија,
Мрачни борози неку звезду, узалуд, славе.
Једра су све дања и непокретнија,
Док с прозора падају латиче и главе,
И зле слугње из црног дола
Моје пусте
Јаве.*

*У мраку јутарњем, у полусну, лудују кумрије,
Заједно са истоком, заједно са успаваном реком,
И теку вечне воде Карпатима,
Где се још крије
Остатак скитских хорди
У пневу дивљем,
И далеком.*

ПА КРЕНИ У ПОХОДЕ

*Затворен предео почиња. Заточен у сива брда
Јастреб прелеће голет тражећи стрв и плен.
Спомен се, камењен, буди из горја спаљена, тврда,
Где све је сада језа, ил тлапња, ил пушта сен.*

*Свет ту мој ишчезава. Тај свет стада и 'иља,
Катуна где срце кољу вуци кад снег све забули!
Свет безрасудни, без руке топле што драга, без миља,
Где све сада је празно, и сан мој где већ трули!*

*Па крени у походе њему! Дигни високо руке;
Чућеш: ветар и време светлости додају звуке!
И ако каква птица сруши се реци на дно —*

*То биће симбол пада, истекло надање јадно
У један нови полет, јер све је опет на нули!
Свеједно, док сан гине — мисао, сумња не трули!*

**О ОХОЛОСТИ,
О ЉУБАВИ ЗА ДРУГЕ,
О БОГУ И СМРТИ**

Наставак са 7. стране

нама, како га је одвратност према жени нагнала да побегне из Јасне Пољане... друго ОНО, што га Фјодор, опет, и те последње ноћи буди и напада га, не да му мира, и коначно га обара. Јер је старац Зосима категоричан на крају, па на питање „шта је то пакао“, одговара „пања што човек не може више да воли“. А момак, у тој кући музеју, говори, како он хоће више да каже нама, јер смо писци, и како ће будућност можда нешто одругачије и новије рећи о тој последњој ноћи Толстојеву у Јасној Пољани. Па нам онда показује роман „Браћа Карамазове“, старо неко издање, и отворени страници 358 и онај део „О аде и адском огње. Расужденије мистическо“. Како је остала отворена књига, и та страница, тај део, и како је Лав Николајевич био покушао да бежи од себе самога и од смрти, којој се био приволео, јер је био веровао да је нашао мир и да је схватио суштину живота и трајања и да је учинио све што се може учинити и да може мирно, свесно, сабрано, у љубави, лећи у земљу, да настави сан.

Устаје старац, узима свећу и буди највернијег свога ученика — доктора Душана Петровича Маковицког (који је био, кажу, лош лекар а диван човек и веран ученик и сав полаз милосрђу и у љубави за добро других и срећу њихову. Каже још момак, да се несрећник, касније, у трећу своје куће обесио. Није му милосрђе помогло), па буди још Кћерку, Александру, па их моли нека буду тихи, да се Сова не пробуди, па почиње да бежи одатле, од смрти, од живота, јер је био, учинило му се, изгубио битку. Више није имао мира и није имао љубави. То што је годинама градно — сада се, после можда мукотрпних сумњи и искушења, најзад — срушило. Био је изабрао Јасну Пољану и нашао мир и веру своју, и био је, чинило му се, победио у вери својој и у љубави за истину и дело које је учинио. Као да је стајао изван смрти и изнад ње, схватајући живот до краја и проналазећи лепоту његову, сјај и улес. Мислио је, помишљао, да ће на миру умрети ту, да је делом својим и учењем нашао сврху живљења и да је мислином својом и твораштвом много своју до краја испунио. Мирно је могао да се растане са свима, ту, у Јасној Пољани, и са собом. Кад ли, поново тај Достојевски, па то, затим: **што јест ад? И оне речи, једном заувек: Страдање о том, што нејзја болесне љуби!**

Можда се Лав Николајевич колебао али је, ипак, веровао да је свако дело у вези са љубављу, па је био помало уплашено спознао — да у њему више нема љубави — и да је то постала, по Зосими, душевна мука — „јер то није пања спољашња већ унутрашња“ и био се старац, последњи пут, побунио!

Даље је познато, како Алексеј Фјодорович записује, по Зосими, страдање људско у пакленом огњу. Једанпут, у безграничном бићу, дужовно створење — човек, својом појавом на земљи доби и могућност да каже „Ја постојим и ја те волим“. Само му је једанпут била пружена могућност „тренутак љубави стваралачке, живе“ — али би човек ограничен земаљским животом, временом одређен и роковима — па човек одбаца тај „дар скупоцени“, подсмехну му се и „остаде без осећања“. Па му се десил, затим, као у причи о Лазару и богаташу, да гледа рај и не може да уђе код Господа — али то почиње људску јединку да мучи: **ШТО ЋЕ УЋИ КОД БОГА ИАКО НИЈЕ ВОЛЕО, што ће се састати са онима који су љубили, а чију је љубав био презрео на земљи.** (Је ли тога тренутка, после ових унутрашњих знакова — старац Толстој био устао на изнемогле ноге, је ли се коначно био поколебао?) Је ли и он говорио, самом себи, као што Фјодор мисли да је човек себи говорио: „сада већ знам, како сам толико желео да волим, неће више бити дела за љубав моју, врти ће више бити прилика за жртву, јер се заврши живот на земљи“... Тада старац одлучује да бежи, како се више није и мало ку!

Узалуд је „пламен жеђи за духовном љубави“ могао да се разгори сада, можда пред вратима раја, на прагу смрти, кад је то био презрео на земљи. Али живота више нема и време се не враћа, пише неумољиво Фјодор. Сада је касно да се живот да за друге, јер је прошао живот који се могао пријети на „жртву љубави“, и сад зјални провалија између онога живота и овога бића. Починье, дакле, пања унутрашња. Више нема никаквих шанси за ослобођење. Јер, ако би га праведници из раја — који су волели и који су се жртвовали — примили у својој стваралачкој и благотворној љубави — само би му повећали пање, јер би у њему пробудили још силнији пламен за љубави „која је већ сада постала немогућа“.

Па Фјодор Михајлович узима бич божији, и преко Зосиме, а записком Албоншини прописује: **тешко онима који су сами себе уништили на земљи, тешко самоубицама!** Мислим да нема несрећнијих људи, каже. Зар није старац Љовушка, тај великан и тај моћник творачкога смера и узнесења, био схватио, баш тих чудесних и кобних тренутака, да је свако велико дело, чини уметнички, у исто време и чин самоубилачки! Да, у свакоме изузетноме делу, твораца самога себе убија — своју љубав, веру, наду, време, доживљај! (Као што Толстој стариц Зосима узара веру и наду, љубав и дело). Да се уметничко дело, свакога часа, тако нежно, тако траумно, самоубилачком чину приближава, као огњу који обожавач, који је неумољив и у исто време заводљив, то је истинито, то је неодољиво! Да тај пламен жеђи за самоубиством — свакога уметника узима, заводи, њише, прогонити, љуби, да му сан води неким својим тамним узнесењима, да лучу уметничкову често — тамо својом обузима... То је тако, и то је у љубави.

Оп, Толстој, који је био за милосрђе — сад то, можда већ у рају који је изабрао у Јасној Пољани док чекаше смрт, сурово одбацује, па поруку Зосимину — да се за такве људе треба молити за самоубице, како то

црква забрањује) — као можда лицемерни чин — подређује побуни и одбацује с гнушањем! Погледајте сад тај филм: ноћ, старац са свећом, са још чудним сјајем у уморним очима, уз лекара Петровича, као Санча Пансу, бежи из живота — који је био дом у Јасној Пољани и који је био, веровао је једном: и пиљ и пут! И док старац бежи, можда погнато, болно, без крста и без вере, без наде и без друга, као и Ујевнић у „Свакидашњој јадикови“, насртливе су и немилосрдно готово грубе, мифистофелске, луциферске речи и смех, који га на том болном путу прате, а Фјодор их Михајлович упућује: како у паклу има оних који су живели охолно и окупно — уз све несумњиво знање и дар, како су видели истину! Има страшних који су се предали њаволу и његовом охолном духу! То су добродошли мученици (погађа ли то Љовушку, кога су 22. фебруара 1901, јавним декретом, који су потписали три митрополита и четрири владике, искључили из цркве: „Божјом вољом у наше дане појавио се један лажни доктор: гроф Лав Толстој... Рус по рођењу, православан по крштењу и васпитању, који се, занет својом охолношћу, усудио да устане против Господа и Христа“... а даље Зосима напада „Јер су они сами себе проклели, кад су проклели бога и живот“... они се хране својом охолношћу, сипу крв из свога тела, али се никад неће наситити! Па ће они вечно горети, по Фјодору и Зосими, у ватри своје срцебе и желети смрт своју и битисање. Али смрт неће дочекати... То је и крај рукописа Алексеја Фјодоровича. Ја сад покушавам да видим ову ноћ и то: да ли је старац Љовушка био више, или осетно, како га пламен обузима, пламен вечнога огња, а смрти нема... Или га је, можда, пламен само сустипајући и узимајући. Старац се, као да бежи од нечастиво, сујеверно освртао, дрхтао, отимајући се, бежећи напред — тамо где се више није могло побећи! Док је слушао смех

као догму књижевнога патријарха, као Јеванђеље његово, тврдећи да је и умрио патетично за истином и у знаку љубави за љу. Без обзира да ли је стари Толстој мислио на истину или на Соњу, тугу своју и грубу свакидашњу своју, обе су речи извештачене и већ туне, лажне. Иако, верујем, нису ни изговорене, што се сада не може више утврдити. Јер су, блиски му, толико свега увоштенога, сентименталнога, лажнокуманого, уплећли у својим записима о последњим данима великога писца — да су тиме, и несвесно, само благили га, скидајући позлату. Треба то, поново, очистити!

Указује се, међутим, посве новом и другачијом линија смрти његове, оно бежање из Јасне Пољане, јер се, ево, ту већ удамала она отворена страница из романа Достојевскога, и она сад, без колебања, отвара пут.

Научна конференција о Достојевском

Поред бројних и значајних књижевних манифестација, организованих поводом стопедесетогодишњице рођења Фјодора Михајловича Достојевског, у организацији Института за светску књижевност „А. М. Горки“, одржана је ових дана тродневна научна конференција, на којој је пред претпном просторном салом Института, прочитано 28 извештаја и реферата. У ра-

КУЋА ФЛОДОРА МИХАЈЛОВИЧА ДОСТОЈЕВСКОГ У СТАРОЈ РУСИ

луциферски, из тога пламена, како му се ругај је ли то било тешко њему, или ја измишљао. Је ли се, можда, велики Лав сећао тренутака своје охолости, када га је црква гонила, па и тренутака из младих дана, па је и он онда био у истој позицији према њима! Па се сад игра понавља, а места су замењена. Онда надмоћан, а сада већ немощан. „Охолост је само предзнак пада“, вели неко у роману „Погледај дом свој, абићело“.

Док је био млад гроф Толстој — рано су његови ближњи били осетили и ту црту охолости у његовом карактеру. То су били називали „извештачелошћу“, а већ му је тетушка Тања писала како је његова оригиналност само претерано самољубље. Већ је у лепим дивљинама Кавказа млади гроф узвиковао: „Знам шта је срећа. То је живети за друге... Које су те жеље које могу бити задовољене ван спољних задовољавања? Које? Љубав, негирање себе самога...“ Већ је 28. јула 1910. у Интимном дневнику вапио: „Помози ми, Боже... бар у овим последњим данима, последњим часовима које проводим овде доле на земљи, помози ми да живим само с тобом, и да служим само Теби“... Било је то скрушено и без охолости, а времена више није било и чин самоубилачки био је почео давно, давно... Крајем септембра вели, како му је тешко у души, а 14. октобра Соња га моли у писму: „Онекај твоје охолост срце, пробуди у њему веру у Бога и љубав“...

Био је, затим, тај чувени 28. октобар, кад није могао да заспи... Била је ту и отворена та књига „Браћа Карамазови“, оловка на њој, и оно још, стално прочитавано последњих дана: о адском огњу, о страдању, о охолости... Отићи, само отићи, бунно се старац. Кћерка је записала: видела сам како пламен буктине трепери, удаљује се, и ишчежава на окуци друма који води у село... Већ далеко, у железничкој станици Астапово, која поста славна знаменда, старац диктира за свој Дневник: „Бог није у љубави, али уколико има више љубави, уколико јаче човек манифестује Бога, он више постоји“...

Умирао је, а толико разних белешкара, оних око њега, блиских му, лекара, слугу, новинара, оставили су записе о ономе што је, надзиштући, говорио. Превише је ту лажи, мазања, шминкања, и натегнутих симбола и порука. Као што ми се и чине лажне речи које је последње казао, по сведочењу сина му, Сергеја: „Истина... волим је... много... како су...“ Па су ту фразу многи наметали

ду конференције узели су учешће многи истакнути научници из Москве, Лењинграда, и других совјетских градова, многи страни научници, као и студенти филологије.

За рад ове конференције карактеристичан је не само велики број компаративних приступа стваралаштву великог руског романијера, не само мериторност излагача и учесника, него и став према овом ствараоцу, који се знатно разликује од досадашњег односа према њему и његовом делу. То најбоље, можда, показује већ сама уводна реч заменика председника савезног комитета за прославу овог јубилеја, дописног члана Академије СССР, Б. А. Сучкова. „Достојевски је један од највећих снага духовног развоја човечанства. У његовом стваралаштву одражена су расположења и стремљења светско-историјског значаја, постављена су сугришнска питања људског постојања“. Као битне моменте у изучавању личности и стваралаштва Ф. М. Достојевскога Сучков је истакао сузбијање накаралних тумачења, посебно кад је у питању његово рано стваралаштво, које, по његовим речима, представља нову фазу развоја руске литературе, затим еволуцију његових погледа и идеја о „почињству“, која се продубљивала до краја његовог живота.

Говорећи о односу Достојевског према Пушкину, А. Д. Благој је поред осталог, рекао да је аутор „Младића“ код писца „Јевгенија Оњегина“ учио идеал уметности и етички идеал. „Стремљење светском братству, рекао је дословно, свечовичности, тај идеал, то унутарње сунце које је Достојевски нашао у Пушкиновој поезији, било је унутарње сунце и самог Достојевског, сунце које је у тесној вези с хуманистичком тежњом писца: не само „наћи човека у човеку“, него и више од тога — „оживети у човеку лик људски“. Говорећи о теми о којој се у одређеним књижевним круговима и срединама доста често говори, о односу између Достојевског и Толстоја, К. Н. Ломунов је нашао доста раширено становиште које не само раставља него и супротставља ова два велика уметника писане речи“. Нарочито активни у томе, по његовим речима, били су буржоаски књижевни радници и филозофи, чији би се радови на ову тему могац поведсти под једнак општи наслов — „Толстој или Достојевски“. Историја је, међутим, показала, да ова два великана не само да нису противречни један другоме него су, напротив, „сајетствовали“, истрајући обојица огромну улогу у духовном животу сваке нове генерације.

**ИСПОД
МОРАЧКИХ
ОРЛОСЈЕДИНА**

1.

*Ућох давно, као коњаник маглени,
У круг црних греда и сан мртвих гора,
Врхови оштри, љути парачи неба,
И угледаш како прскају стаклени
Сметови свитања, огледала зора,
Испод којих муња срце зевјери ереба.
Испод немоћан у моћни круг ниждине:
Чух шкриптање врата камене авлије,
Из које нико, ни гром бистре висине,
Вјеран првом сунцу изашао није,
Затворио се у горки вијек маслачка,
У глинено звоно цркве на облаку;
Стријелу из ока, од јутарњег зрачка,
Извадих двојнику на првом кораку.*

2.

*Моја сјенка низ урвине, о поноре,
Још се љутим камењарима повија,
До спуштеног неба преко вјечних бора
Путника и храста, неће се ко змија
Што ми у отрову плахи вијек гусне!
— Нанизана јутра сасушеног јула,
Што Високој Јари у прах лију усне,
Кроз мир моје душе, кроз сан мојих чула,
О бијела мрсно времена на зјени
Устављеног Сунца, ево ме у сјени
Твоје оне танке, док се небо пјени.*

3.

*Откољен високом јеком водотода
Могу ли, високо мојих проклетица,
Изастиште наћи испод горотода,
И ући, са даном, у мир громотија?*

*Са рубином крви на рањеном длану,
Мокар од росе што птици крила влажи,
Освјетлени пут излаза, док плану
Горе, можемо ли, о јутро на стражи?*

*Могу ли, док свјетла ноћи пију крши,
Сачекати јутро Великог Уснућа,
Путије по што вјетар путе сва распрши
Изаћи из тлуше и модрог беснућа,*

*Златни плоде тишине, вјеран обали!
— Наћи у присоју вијек оскоруше,
Док орлосједицама прите кристали
Буђења нашег у виду вјетромумсе?*

ПОТСКИ ВРХ

*Ту чело мог оца своју вјечност пали
И прамење мигле као чаму веже;
Ту жуборе снежних сметова кристали
И орао сури своје младе леже,
Стујено оштра! ишкнута до облака
За прстеном муње птици око врата,
Ко пламен свијеће из кругог чирака:
Сливеног од праха сагорелог јата,
Нагледати урну од камена,
Ту Сунце чува, о вјерна пјено сјаја!
И кишии вјетрови са сивог тјемена
Перу мрке пјеге високог оцаја:
Траг просутих срца звијери и птица,
Ашај и отиске руку густих тмица.*

ЗЕБАЛАЦ

*Сури неботиче скамењене јаве,
Јеси ли уиће муња ил тјемена кост
Превесилог пастира од онојне траве,
Или си преко заспалих ријека мост
По ком мосте жедне моје зоре плаве?
Отвараи се, видим, и ослобави слан
Морачког врела, свој врисак из утробе!
Отвараи се и ја, чуј, твога врела кап
Пада ми на чело — уочи себе
За бијелим слатковима твоје душе,
Оварен бљештавим прскањем водока,
Гле, обалама, гдје биле мре од суше,
Прате ме зрчени облици твог лика.*

Исто тако, речено је на конференцији, потребно је кориговати став о односима Достојевскога и Горкога. До сада се много више пажње посвећивало ономе што је Горки негирао код Достојевског него ономе што је код њега признавао, рекао је професор А. С. Мјасников. Достојевски није био туђ не само Горкоме, него ни читава његовој генерацији, закључила је Е. В. Старикова. „Карактеристике уметничког света аутора „Браће Карамазових“ подвукао је она, као, што су хуманистичко саосећање с човеком који паи страдану жеља да му се помогне, високи идеал чистоте и некористољубља морални и естетички максимализам, патос изучавања руског народног карактера, неустрашивост психолошке анализе самоосећања понижењеног човека, коначно, реализам внешнега типа, који је омогућио да се уметничким ликовима оваплате савремене идеолошке противречности, стваралачки су прихватили писци те генерације као што су К. Федин, А. Фурманов, А. Малишкин, А. Толстој, Ј. Олеша, А. Леонив“, каже се у чланку В. Нездвецког.

Темп „Достојевски и наше време“ посвећена су на конференцији четири реферата: „Достојевски и питеви човечанства у будућности“, „Егзистенцијалистичка интерпретација погледа на свет и стваралаштва Достојевског“, „Основни правци савремене америчке науке о Достојевском“ и „Проблематика нових радова совјетских књижевних радника о Достојевском“ (С. Б.)

Рат и МИТ

О филму Антуна Врдољака „У гори расте зелен бор“

О НОВОМ ратном филму Антуна Врдољака („У гори расте зелен бор“), заиста, не би могло да се каже ништа више од онога што је већ речено поводом његовог претходног ратног филма („Кад чујеш звона“) — јер, оба су филма режирана у истом маниру: веома спретно, сликовито и прегледно, али и веома линеарно, наративно и анегдотски! — да Врдољак, овога пута, није дотакао једну веома озбиљну и комплексну тему коју су пре њега, на прилично другачији начин, дотрали и неки други домаћи аутори (Мића Поповић, Мимица, Галић, Кадијевић), у филмовима који су, својевремено, изазивали приличне полемике и недоумице, било да су их људи прихватили или оспоравали („Човек из хростове шуме“, „Каја, убит ћу те“, „Црне птице“, „Празник“). Реч је, дакле, о оним нашим ратним филмовима у којима се о рату не размишља само као о бици коју смо водили с непријатељем, већ се о рату размишља као о бици коју смо првенствено водили сами са собом — боље рећи, из међу себе!

У Врдољаковом филму, тако, постоје три различите домаће војске (партизани, домобрани и усташе), које повезује иста песма („У гори расте зелен бор...“)! Та песма, „која свима паде“, служи Врдољаку као мост који спаја три различите врсте војника — од којих су једни на страни правде и добра (партизани), други су на страни зла и мрака (усташе), а трећи не желе ни тамо ни овамо (домобрани). Реч је, без сумње, о три различита опредељења. Та песма, дакле, служи Врдољаку и као ракурсница на којој се те три војске разликују на три сасвим различите стране. Идеја Врдољаковог филма, према томе, веома је једноставна (певајући исте песме, можемо се наћи на различитим странама); али сама ситуација није нимало једноставна (мада смо на различитим странама, повезује нас иста песма!). Ситуација је, очигледно, веома деликатна...

У Врдољаковом филму, очигледно, реч је о три сасвим различита људска и морална опредељења. У овоме филму, уопште, људи су веома често доведени у ситуације да се опредељују (а то њихово опредељење никада није безначајно, већ постаје равно питању живота и смрти: како живети и за шта умрети?) Врдољак се, у томе смислу, не либи да посматра, као људе који се опредељују, и једнога усташу (који у тренутку замишља показује породичну фотографију, на којој су његова мајка, његова жена и његова крава — што све скрива испод његовог људског „предисторије“), и једног домобранца (који се у тренутку смрти заклања, такође људски, иза фотографије „своје ситне дече“), и једног партизана (који своје идеолошко опредељење такође везује за страдну судбину сопствене породице, коју су побили на његове очи). Али, Врдољак све то чини без и мало сентименталности према било коме од јунака свога филма — као што је свестан да сваки човек мора бити одговоран за своје опредељење, он је дубоко свестан да од тог опредељења зависи и комплетна судбина његових јунака.

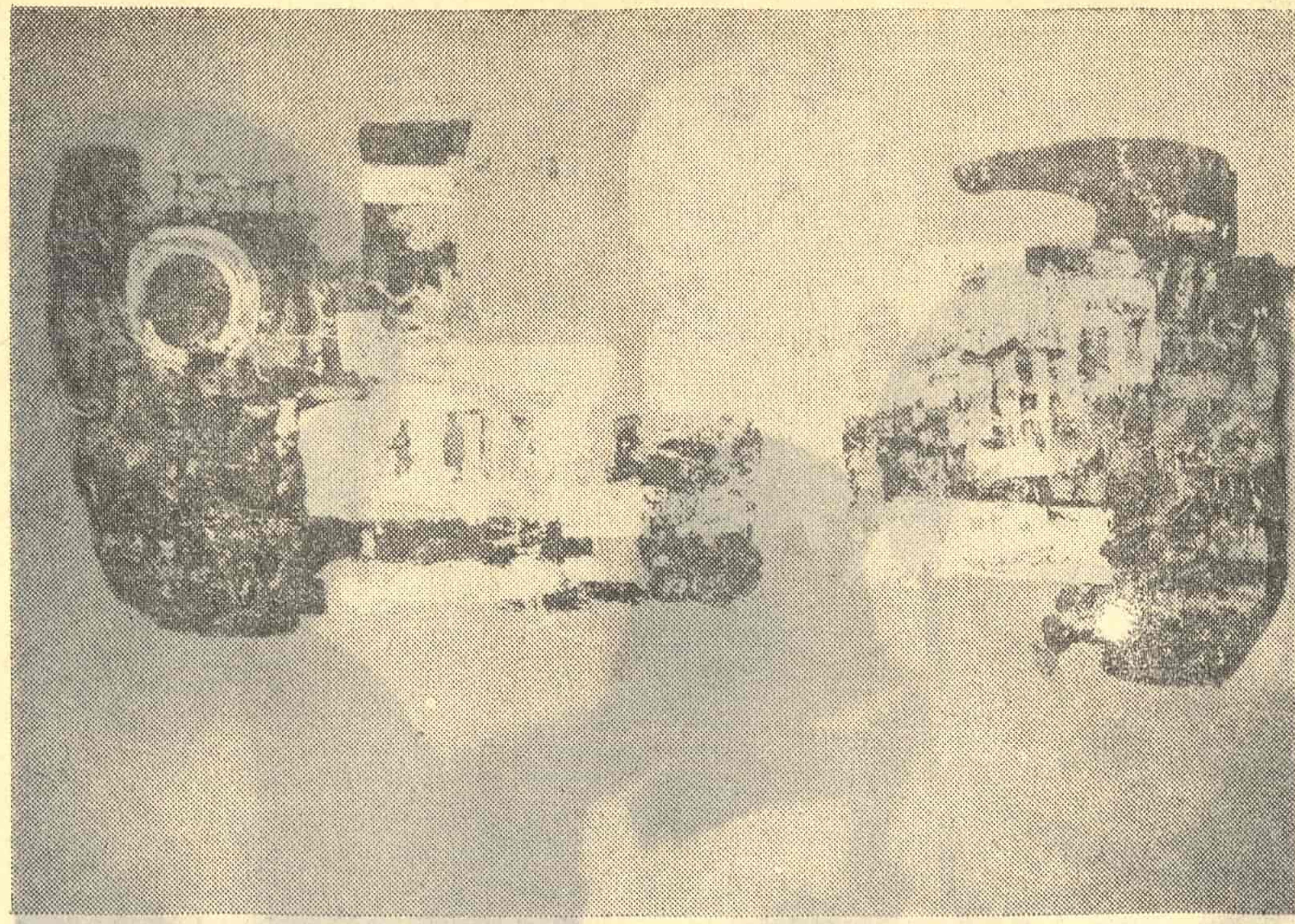
Баш по томе како се у њему гледа на узајамну повезаност људског опредељења и људске судбине, Врдољаков филм се битно разликује од филмова као што су били „Човек из хростове шуме“, „Каја, убит ћу те“, „Празник“ или „Црне птице“, у којима су усташе, четници и „дрвокошљаци“ били представљени као нека митска бића (ти, као носиоци некое праисторског за, створеног под различитим домаћим поднебљима која наши људи носе у себи као део своје људске природе и свог менталитета). Јунаци филмова „Човек из хростове шуме“ или „Црне птице“ нису ни имали могућност да се опредељују, јер су били митски фиксирани и дати; док су јунаци филма „У гори расте зелен бор“, као што рекох, непрестано у прилици да се опредељују и да праве избор (тако да од њих самих зависи на којој ће страну).

Док су у филмовима Кадијевића или Галића били оличени неки наши „негативни национални митови“, у филму Врдољака никакве митологије нема — напротив, Врдољак свесно и доследно демистификује и негира ону „нашу људску природу“ која се априори опредељује за зло, као што демистификује и негира ону „нашу људску природу“ која се априори опредељује за добро. Уместо да се обраћа миту који је вечит, Врдољак се обраћа савести човека који некада пева а некада убија...

По Врдољаку, није реч о некој датој „људској природи“ (како су тврдили неки аутори напет интимистичког ратног филма), завршујући у исиху својих јунака, већ је реч о „људском опредељењу“, у датим околностима (како га он види, у контексту свог сасвим „класичног“ и нарративног реалитета постука)... Људског нарративног реалитета постојеће да би се поетском трансформацијом виђеног, спознатог и насљеденог уградило у свет апсолута неко ново, силовито и неповољно „ја“.

Дубарда је досегао универзални смисао слике. Ни фигурална ни апстрактна, она је материјална пројекција свеобухватања стваралачким чинном, и ако нам се на макове чини да је слика помирење са самим собом она је то свега флуид и квинтесенција друге стране искуства, смислена светлост унутрашњег сунца које обасјава преледе само сликарског интуицијно знање. Оно што је најинтересније на овим сликама, то је његова везаност за време, ово наше и оно које га је родило, његова судбинска одређеност врховима са којих спуштају вртине на недосягане пејзаже човекове целовитости.

Слободан Новаковић

ПЕТАР ЛУБАРДА: „НАПУШТЕНИ БРОД“

ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ

Елементарност елемента

Петар Лубарда: Слике, Галерија Културног центра Београда

АКО БИ у овом тренутку требало одредити неке од битних карактеристика Лубардиних слика, ако би требало „препознати“ његову естетику која проистиче из самог бића креативног напона и која се, рабањем слике, брише као систем, онда је то пре свега процес ослобађања формално-садржајне потенције ликовног елемента, као средства и као апсолутног носиоца „неодоречене“ основе искуства и његове вибрације у континуитету промена услова материјализације стваралачке свести. И ако заборавимо наслеђе, ако се ослободимо историјских насада, стилских паралела, шема периодизација и покрета, остаје константа двоструког чина грађења: сазревање личности на путу унутрашње кохеренције боје него у духу њеног служења временским слојевима стваралачке свести.

Лубарда слику не конструише, он је раба. Вишеслојна у постуку, она је целошта у јединству елемената, од првог додира основе до последњег поглед на површину. Боја је прерасла обојеност као што је и линија превазишла просторну омеђеност. Гледа за пуноћом постала је доминанта која се реализује више на плану унутрашње кохеренције боје него у духу њеног служења временским слојевима стваралачке свести.

Ако је раније, у појединим циклусима, градио дело у контрасту препотенцираног елемента сликарског говора и иако је рођене у духу нашег доба, онда он данас, још увек преплавањен суптистичким токима у самом смислу постојања, гради слику изнутра, латиним акордима зрелости, смирен али и непребољан, затворен у јединство своје речи као у судбину песме и судбину живљења. И ако се данас, с једне стране, инспирише Ловћеном и Његошем, Смедеревом и историјом, он подједнако дубоко усађује своју свест у сенку безименог јакхаца у ноћи, у латину јесен сеног лишћа или изгубљену сувелу усамљеног брда на реци. Филозофија и апокалипса, салампе и непролазно напани су своје помирење у дубокој хармоничној елементарности — боје и контраста, линије и површине у свеопштој повезаности бића и ствари. Слика као да расте из епицентра искуства, у згуснутој материји и са неочекиваним акцентима јаке боје која се као врхунска зарива у само ткиво слике. Лубардина слика је цела, пуна, толико пуна своје сопствености да је скоро обрћена у властити понос, неприступачна рационалној анализи али отворена уму до крајњих конвенција. Она се веома често нађе на граници немогућег: између нас и слике стоји праисторско искуство света, скупљено у једној „идеји“ са фокусом у свести сликара.

Инспирирација овде није само однос стваралачке потенције и „мотива“ као дела објективног света већ пре свега осећање да је човек — стваралац интегрални део света који је у њему и око њега, синтеза и симбол снага које нису везане само за физички већ и за онотрајни, надчулни садржај егзистенције. Тај однос коначног и бесконачног, смисла и бесмисла, реда и хаоса само је својеврстан процес стајаног превасилажења постојећег да би се поетском трансформацијом виђеног, спознатог и насљеденог уградило у свет апсолута неко ново, силовито и неповољно „ја“.

Дубарда је досегао универзални смисао слике. Ни фигурална ни апстрактна, она је материјална пројекција свеобухватања стваралачким чинном, и ако нам се на макове чини да је слика помирење са самим собом она је то свега флуид и квинтесенција друге стране искуства, смислена светлост унутрашњег сунца које обасјава преледе само сликарског интуицијно знање. Оно што је најинтересније на овим сликама, то је његова везаност за време, ово наше и оно које га је родило, његова судбинска одређеност врховима са којих спуштају вртине на недосягане пејзаже човекове целовитости.

Срето Бошњак

КЊИЖЕВНЕ ВЕЗЕ

Иван Минарек и његов завет

О књижевној заоставштини коју треба врагити у нашу земљу

ЈЕДНЕ НЕГОСТОЉУБИВЕ НОБИ пре две године узалудно сам покушавао да откријем чари Братиславе уз помоћ беспиљног лутања. Пробујао сам се кроз масу флегматичних штаца чије су главе виђорнае испод разлетних књиобрана. У незнамом крају као што је овај, непознато је још мистичније, а загонетку је тешко размрсити за само неколико часова. Додуше, имао сам их више. Мислим, искувише много, па сам у себи открио дотада невидљив страх да ћу из Братиславе отићи општењем неискриво. Можда би тако и било да се не сетих како негде имам записану адресу **Ивана Минарека**, познатог словачког прозансте и преводиоца наше литературе на словачки и чешки. То сазнање открило ми је смисао вечери, те сам се ускоро обрео у Коларској број 16.

Ниједан од нас није много хајао за временом. А и што би, јер домаћин је управо прослављао јубилеј: 35 година преводилачког рада. И сада, када након две године покушавам да одужим дуг према већ покојном Минареку, осећам неспокојство што сам „неуредан платиша“. Јер, те ноћи нисмо били сами; друговали смо с давним временима, са тридесетим годинама, када је Минарек у Београду студирао, кад није изабјао из посластичарнице „Пап“, ни он ни Милорад Панић-Суреп, Степа Боднар и многи други уметници. И случајем ваљда, инерцијом унутрашњег хтења, а можда и предосећањем краја, улете Минарек у разговор Раку Драгница, Тина Ујевића, Бранислава Нушића и још многе са којима је будан ноћивао.

Спотакосмо се несмотрено и остадо смо будни до зоре.

Бранислав Прелевић

БЕЗ ХИЦА

*Скренивши ловчев нишан
Са своје челусти вучје
Њушице међузвучје
Проговор у нама стишан*

*Тим белим тихим звуком
Прикладом се свом оку
Лукави попут смрти*

*У глави нам се већ врти
Док ледимо у скоку
Над мрком ловчевом руком*

*И зубима однекуд знам
Тргом засторе свести
И себе почесмо јести
У телима растрзаним*

ВИЗИЈА ПАКЛА

*Ко зубни полукруг груби
Са сваке стране неба
По једна опаког вреба
По једно нас сунце љуби*

*Ломе се крхке кости
Свод се осипа посто
Светлост се пољем руши*

*Цветају биљке у суши
Мру копна немилосно
У пени опорости*

*Остају путеви пусти
Ни светлост да их пређе
Ни ззда сна ни међе
У демонској челусти*

И опет се приближавам тој ноћи. И сећам се Минарека, остарелог и старешу оседалог, а његове речи добијају у мојим чудима неки чудан, окрепљујући привук. Чини ми се да је он једини те ноћи причао и да сам ја био само тај коме је — на срећу или несрећу, то не знам — прича дарована, попут дуга, са жељом да се не заборави.

Бележио сам тада, а сада преписујем из несмотрених бележака:

— Некако — говорио је Минарек — почетком 1932. године, пре него што ћу поћи у Мостар на седмомесечно одмарање, седео је друштво — Суреп, Барух, Боднар и још неки — у посластичарници „Пап“, коју је држао неки Шваба. Рака Драгниц је ребе навраћао. Једном је дошао тражећи ме. Том приликом поклонно ми је Крајевиног „Филипа Латинковића“ и скоро натерао да преведем. Био је то слабо превод. Толико слабо да сам га се касније стидео. Ипак, тако је почело. После сам превео сабрана Вукова дела, „Сељачку буну“, „Господу Глембајева“, „Травничку хронику“. И ко зна још колико књига.

Након ових, информативних реченица, Минарек је устао, кренуо корак-два и као да се спотакао о дламену, као да се нећкао. Онада је жустро пришао једној повећој полици за књиге. И преда мном се открио мајдан у коме су речи из писма биле право благо. Узимао сам писма, без неког реда, а Минарек је кашључавим гласом изговарао имена пошиљача: „Тин... Рака... Бора Барух... Нушић...“ и још плејада имена, чија су дела неповратно везана и прикована за југословенско културно тле. Наравно, помињана су и имена још живих југословенских писаца и уметника, Иве Андрића, Мирослава Краљевића и других.

После смо ћутали. Кнпа се кочперила на прозорским окнима. А ја сам лагано предаставао писма. Уплашен. Узбуђен.

Намах сам хтео да сва та писма препишем, не знајући зашто, али схвативши да морам. Следеће тренутка сам сазнао да је то немогуће и варао сам себе мислећи: има времена. Касније сам тек сазнао колико времена немам. То је била праве песме. А онако читана, само неоткривеним Тинном Ујевићем, неоткривеним Раком Драгнићем и другима, познатим а вероватно непознатим. Тако је хтела смрт загрљивши Ивана Минарека.

Сада се сећам: сва та писма су својеврсна интима, права другарска писма, са „оговарањима“ београдске чаршије, културних прилика и неприлика оног времена. Некад је у њима било и нејасних детаља које вероватно више нико неће моћи ни да разоткрије. Понека писма су била праве песме. А онако читана, само местимично, у даху узбуђења, неверице и жеље да се што више бар види ако не и упамти, много тога се и измешало у сећању. Зато се и не усуђујем да било шта репродукујем. Тим пре што би свако, ма какво било, репродуковање представљало само бледило пред оним што је стварно написано и чувано, а нама предстоји да га и сачувамо. Уосталом, моје и није да се бавим историјом.

Кад смо се растали зора се већ била претворила у дан. А Минарек је желео да се још истога дана поново видимо. Најавио ми је ново изненађење.

Захваљујући нестрпљењу, много раније сам га потражио у издавачком предузећу „Татран“, Михалска брана 9, где је радио као уредник. Предусретљиви домаћини са свих страна су ме просто обасули примерцима преведених књига југословенских аутора. Знао сам да то није изненађење које је Минарек најавио. Очекивања су се обистинила. Иван Минарек је почео однекуда да доноси, редом једну за другом, књиге — егземпларе. Сећам се, показивао је прво издане Доситејевих „Басни“, Вуков „Речник“ штампан готичком и неке средњовековне рукописе. Тиме је открио своју пасију: брижљиво је сакупљао старе књиге, које је, како рече, проналазио потпуно напуштене. Али ни то није све. Поново сам се сусрео са Драгнићем, Ујевићем, Нушићем и другима. Сада уз помоћ књига које су даровали Минареку. На свакој — посвета. И то каква!

Још честито нисам ни одахнуо од превеликих изненађења, а добри Минарек, заљубљен у нашу културу, скоро шапатом је проговорио:

— Све ово припада вама, да само вама...

И сам уметник, знао је да уметност треба вратити свом изходништу. Питао је како, сумњичаво вртео главом. Плашио се да све то једном не припадне забору...

Кад сам не тако давно поново био у Братислави, Минарекови пријатељи су били неспокојни: за рукописе и рукописну архиву нико се од нас није интересовао. Она се налази у Минарековом стану, напуштена, а толико је драгоценна да је одавно требало да буде на дохват руке књижевних историчара. Уједно, сазнао сам да је Минарек оставио у рукопису — писаном на српскохрватском језику — неку врсту мемоара који се односе на Југославију и оно што га је у овој земљи окружавало. Свакако да у њима има интересантних детаља из Минарековог живота у Београду и Мостару.

Ето, сада могу да одахнем. Незнано више није тако незнано. Мој дуг према Ивану Минареку је испуњен. Још једино треба испуњити и наш дуг.

Раде Обреновић

Отворена питања српскохрватског језика

Цељени другови уредници.

Шаљем вам један подужни напис посвећен отвореним и „затвореним“ питањима нашега књижевног језика за који верујем да може унети мало више јасноће у стварно стање његово, на вас молим да га објавите у два-три наставка.

После вишегодишње кампање у Хрватској, у којој је суделовао велики број лингвиста, писаца и других културних радника, превладао је уверење о посебном хрватском књижевном језику. Одштампан је и нов Хрватски правопис који, мада није одобрен, неки листови употребљавају. У другој половини октобра Педагошки савет СРХ потврдио је своју ранију одлуку да се у школама језик зове само хрватским именом, али се Србима у Хрватској препушта да донесу одлуку о имену језика за српску децу. Ако је тачан цитат у ГИИ-у број 1060 од 2. маја 1971. из којег сам истргнуо реченицу из пера најпознатијег хрватског лингвисте Људевита Јонкеа — да је битно „да знањствено можемо утврдити постојање драју народних и књижевних језика“, онда се може рећи да је доведено у питање и оно што никад досад није било спorno: једност народнога језика Срба и Хрвата.

У Босни и Херцеговини је јасно опредељење за име српскохрватски (или хрватскохрватски) језик и прожимање двеју варијаната. У припреми је школско издање правописа које би важило само у БиХ. Не забрањује се екавски изговор, али се за службenu употребу тражи ослонац на босански говорни језик који се одликује ијекавциом. Политички чиниоци залажу се за такав развој.

У Црној Гори има екстремних заговорника посебнога црногорског језика и сведалскога културног разграничења са српским народом, али се чини да је већина културних и политичких радника за то да остане службено име српскохрватски језик (неслужбено је увек било, а и сада је, српски) уз свакодневну културну узајамност са српском културом и сарадњу с културама других наших народа.

Изузмемо ли несретно сročени Предлог за раамнишање УКС који се појавио 1967. године након Декларације о положају и имену хрватскога књижевног језика, у Србији је било не само мало кампање (што је добро!) већ и мало разговора и полемика о књижевном језику из којих би се дала видети србијанска језичка оријентација (што није добро!). Било је истина, позивања на књижевнојезичке договоре у Бечу 1850. и Новом Саду 1954. године, из којих би се могло закључити да Србија остаје верна договорима и заједничком имену језика. Како је Бечки договор, по моме мишљењу, бар једним својим делом доведен у питање захваљујући погрешној оријентацији наших србијанских делова средином XIX stoleћа и како је Новосадски договор (који, премда је у основи исправан, садржи доста непрелизних тврдњи) отказан од стране свих културних институција у Хрватској, ваљало би — особито после Конгреса културне акције — озбиљно се позабавити питањем шта да се ради у овим (не)приликама.

Пошто не припадам ниједној познатој културној институцији, принуђен сам да вам се с овим својим размислима јавим искључиво у своје лично име. Свестан сам да ми то не иде у прилог, али сам уверен да би ово моје казивање не само могло умањити путњу о књижевном језику већ и унети мало више светла у нека значајна питања његова. Бићу задовољан ако се у „Књижевним новинама“ и другим нашим листовима појаве и полемички написи, преко потребе нашеј културној јавности. Београд, 3. новембра 1971.

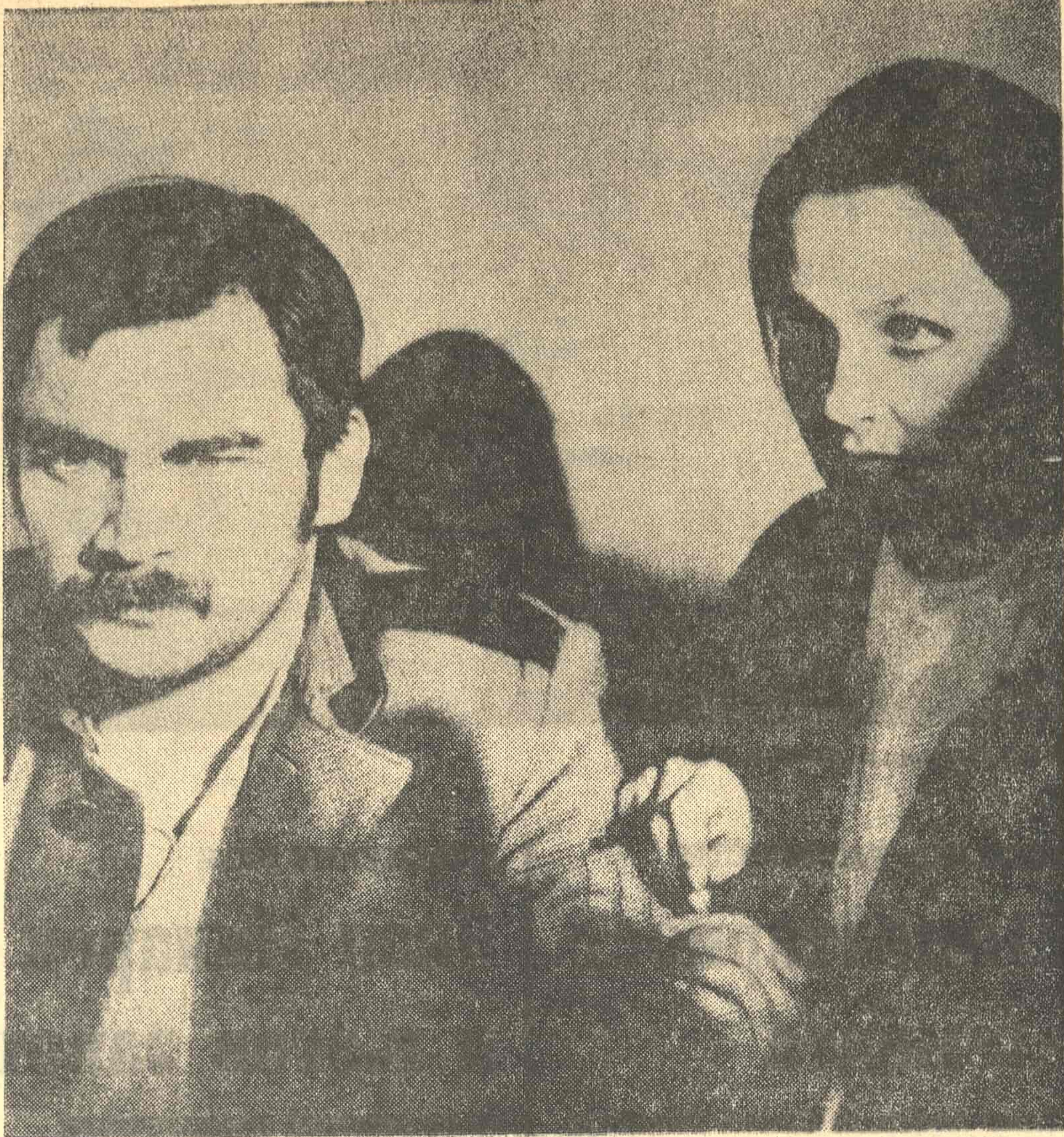
Бранислав Брборић, професор
Београд, Лазе Лазаревића 4

Службено име језика, два изговора и два писма

АКО БИСМО уђуком на уђук, у овим бисмо тренуцима свој језик и службено поново прозвали српским књижевним језиком. Требао би ипак да останемо верни досадашњем називу: српскохрватски књижевни језик. Зашто? Не упуштајући се погање у разлоге хрватских лингвиста и културних радника (које могу разумети, али не и прихватити као путоказ за наше понашање) да свој језик назову само хрватским именом, позивајући се при том на неотуђиво право сваког народа да свој језик зове својим именом, сматрам да је за Србе и у ужој Србији мудрије да остану при досадашњем двоачланом називу.

И политички чиниоци у двама политичким јединицама југословенске државе, у којима је српски народ већински, у покрајини Војводини и републици БиХ, недвосмислено су се изјаснили за досадашњи двоачлаки назив. У обема овим јединицама са српским народом живе повећи делови хрватскога (не спомињем овде и друге народе, муслимански и црногорски, јер до сада њихова имена нису узлазила у назив језика), па је тако изјасњење сасвим разумљиво и оправдано. У тзв. ужој Србији живе у огромној већини Срби, али и у њој има доста Хрвата, нарочито у Београду, те би и то могао бити довољан разлог за наше недвосмислено задржавање двоачланог имена.

И ми бисмо могли рећи да је неотуђиво право српског народа да свој језик зове својим именом, али је исто тако неотуђиво и његово право да има, без обзира на ре-

СЦЕНА ИЗ ФИЛМА „У ГОРИ РАСТЕ ЗЕЛЕН БОР“ АНТОНА ВРАДОЉАКА

публичке међе, јединствено име свога књижевног језика у целој држави. Како је у постојећој националној и политичкој конфигурацији, чини се, једино могуће име српскохрватски језик, ваља то име и задржати, без обзира на то како други поступају. Други нису ни надлежни да брину брину о књижевном језику српског народа, осим ако својом слободном вољом не пронађу интереса да у тој брини с њима сарађују. Ако се уставним аманманима Србије прихвати назив српскохрватски језик, онда ми се чини логичним да тај назив, наравно у службеној употреби, важи за све Србе ма где они живе.

У овим је тренуцима неопходно ојачати свест о двојности српскога књижевног изговора: о екавци и ијекавци. На екавском изговору свој књижевни језик остварује око 65% свих Срба, а на ијекавском око 35%. Било би, разуме се, најбоље да српски народ има јединствен књижевни изговор, али су прилике да се то оствари пропустили наши србијански делови не држећи се Вукове лингвистичке мудрости и политичке далекосиљности. Стога данас Срби у Србији пишу екавски, а изван ње ијекавски. Немогуће је постићи да Срби изван Србије, све кад би то и хтели, поћну писати екавски јер тамо живе измењани с народима који говоре и пишу ијекавски. Тешко би било постићи да Срби у Србији потпуно одбаје екавцију и приграде само ијекавцију после толико година. Зато ће ова двојност и даље живети.

Користећи се културним добрима матичнога дела свог народа, Срби су изван Србије навикили на екавцију и не осећају је као нешто туђе. Разлози друге природе учинили су да Срби у Србији често осећају извесну одбојност према ијекавцији. У интересу је јединства српске културе и нашега књижевног језика да се та одбојност што пре и потпуно разбјеги. Стога би било пожељно да београдски листови, када доносе целе текстове или само наводе делове текстова ијекавских аутора (били они Срби или припадници ма којег другог народа који пишу ијекавски), буду крајње пажљиви и толерантни: да их доносе потпуно тачно, без измена и мешавина. Било би такође пожељно да писци и новинари ијекавског порекла, били Срби или не, пишу своје текстове ијекавски како би се људи у Србији свакодневно сустрели с ијекавциом и навикавали на њу.

Како је очито да се целокупност српске културе може очувати толеранцијом и сталним прожимањем, мора се у Србији учврстити толико неопходна свест да је и ијекавска српски књижевни изговор. Србијанске новине и књиге читају се масовно и изван Србије, па то њихову тиражу не би шкодило. „Политика“ и „Вечерње новости“ су, на пример, дневни и свакодневни листови у БиХ и Црној Гори, па и у неким срединама у Хрватској, те би им присутност ијекавских текстова за екавске само користила. То вреди и за уџбенике, потпуно средњешколске и универзитетске, који се користе и изван Србије. За сада само читанке, основачке и средњешколске, доносе ијекавске текстове, а сви су други уџбеници екавски. Пошто би било незграпно мешање наречја у једној књизи (осим кад је пише више аутора), онда би одређен број уџбеника требало штампати само ијекавциом. Ако тако не бисмо поступали, могли бисмо утирати пут могућег расцепу књижевног језика српског народа и стварају двају, или више, српских језика. А то би било штетно. Не сме се допустити да екавица и ијекавица постану камен смутње унутар српског народа, ако су већ постале каменом спотичања између Срба и Хрвата.

Како је познато, на ијекавском изговору свој књижевни језик, осим огромне већине Хрвата и значајног дела Срба, остварују Црногорци и Муслимани. Хоће ли се ова два народа, задржавајући име српскохрватски језик, сматрати сувласником једнога књижевног језика са српским народом, пошто су се хрватски лингвисти и културни посленици одређали за јед-

ночан назив и пуну књижевнојезичку посебност, иан у обзор долазе и какве друге комбинације, није моје да проценујем, а још мање да саветујем и пророкујем. Међутим, не верујем да дасоба никоме користи.

Када су у питању ћирилица и латиница, ствари сачно стоје. У последње се време појављују људи који предају „да се ми Срби вратимо ћирилицу“. Пред очима ми је „Гласник Српске књижевне задруге“ бр. 5 од 20. јуна 1971. године у којем су издвојене беседе на 64. редовној скупштини СКЗ одржаној 17. маја ове године. Ту је било „еуфоричара“ с таквим и сличним захтевима, али и разборитих људи што гледају даље. Један од беседника, Душан Трифуновић, рекао је на тој скупштини да СКЗ „треба и мора да искористи жудбу и потребу тренутка за српском књигом и за књигом писаном ћирилицом азбуком“. Тој је изјави следно коментар председављућег, друга Војислав Ј. Бурића, у којем се каже: „Чини ми се да у предлогу друга Трифуновића има једна велика опасност за српску културу: затварање у ћирилицу. Српски је народ, посећити вас, мада то није нарочито потребно, и ијекавац и екавац, али и ћирилицар и латиничар од памтивека. Носио је Стевал Првоначани крвну из Рима, како је био олевен по византијској моли, а на површима српским у средњем веку писало је једнако ћирилицом и латиницом. Део српске културе у Дукљи латинички је иан барем добрим делом, и латински и латинички. Подсетићу вас на извесне српске писце који се зову, на пример, Змајевић, који је писао латиницом и српским језиком. За мене, не говорим у име Председништва него у своје име, као културни историчар, за мене би било врло опасно инсистирати на једном писму. До сада, бар у историји српског народа, на томе није било инсистирање. Сигурно, појављују се други проблеми — прогона ћирилице. Тада треба дати свој глас, али не да српски народ врши заувекат прогон латинице, која је такође и његово писмо“.

Било је захтева у неким београдским листовима да Телевизија Београд укине латиницу и да се хиљаде и хиљаде писањих машина замене ћириличким. Ово друго је немогуће, а оно прво не би ваљало учинити. Можда није требало да ТВ Београд почне латиницом, али би после 10—15 година било штетно таманити латиницу. На то смо сви навикли, као што смо навикли на „Полицику“ писану само ћирилицом. Телевизија Титоград понако је узела ћирилицу, то може и будућа ТВ Ниш или која друга, а Београд „нека руке ширити свима“, нека мало комбинира, ако је то технички могуће (изгледа да јест јер се текстачки део позоришних комада дописан ћирилицом), иан нека уведе ћирилицу у други програм, али уклати латиницу не би требало. Српска се култура не сме ослањати на жудбу и потребу тренутка“ већ на традиционалну и вечну двојност која је очигледна.

На оно, о чему је говорно Војислав Ј. Бурић, не треба мде само подсећати, већ их ваља у томе смислу одгајати и образovati. Имати ову двојност јест и извесна тешкоћа, али би за судбину српскога народа и целостност његове културе најпогодније било решење што би та гурало не само у изолацију већ и у растакање његова властитога културног и политичког бића у којему је та двојност толико урвљена.

Само неговањем свести о двојности свога књижевног изговора и употребом двају писама српски народ може осигурати јединство свога књижевног језика и целокупност своје културе, а тиме оставити отворена врата несметаном коришћењу културних добара других југословенских народа (и не само њих), и обротно, културна добра српског народа бивају ближа и доступнија другим југословенским народима, и не само њима.

Бранислав Брборић

Кокетирање демократијом

Уважени друже Јерemiћу,
Тек недавно, по повратку из иностранства, прочитах чланак који је „Политика“ објавила још 14. августа, а у коме је, тоном необичајеним за један „културни коментар“, његов аутор Мирко Милорадовић изнео о мени као писцу и човеку крајње абзузивне и произвољне оцене, у том смислу и политичке. Да ствар буде чуднија он је повод за овај и овакав обрачуна са мном нашао у мојим позоришним текстовима објављеним у часопису „Кораци“ (март-април 1971), тачније — у мојој критици неких „нових позоришних тенденција“! Мој одговор М. М.-у, из мени непознатих разлога (и цигоричући Закон о штампи), „Политика“ није хтела да објави, а одбио је да то учини, из мени углавном познатих разлога, и часопис „Кораци“ (чији сам, узред, био један од уредника пуних пет година). Зато Вас молим да ми уступите мало простора за једну кратку реплика — скраћену верзију одговора који споменуте редакције нису хтеле да објаве, а који дугујем јавности и — својој савести. Захваљан

Милан Николић

Одговор Мирку Милорадовићу

Послајући за „демократију и слободу мишљења“ кад је реч о праву свеколиких кретања и појава у данашњем театру да се исказују и експлицирају, М. М. мени ускраћује и слободу и право да о тим појавама мислим и говорим другачије него што он о њима мисли и говори. При том, док ја говорим неафирмативно само о неким појавама (покушавајући да различим авангарду од квазивангарде), М. М. о њима пише без икаквих ограда и ограничења, демонстрирајући управо једно анархистичко, ненаучно и несоцијалистичко схватање и демократије и слободе уметничког мишљења и изражавања. Онда и није никакво чудо што моје несадагање са, решимо, псовачким позориштем или са другим „ловним тенденцијама“ које се издају за авангарду, а то најчешће ни формално ни суштински нису, крсти као „неојдановистичко схватање позоришта, уметности и, ако хоћете, историје и живота“!

Импровизирујући и алаудирајући, памкајући и постављајући „опасна“ питања („Ако нам је доста јасно које је то време и која идеологија стваралаштва...“), а у немоћи да своју замисао о мојој политичкој дисквалификацији спроведе са мање фраза и уз помоћ бољих аргумената, предлаже ми и овешталу етикету да сам, следствено мом несадагану са театром панике, суровости, дроге, секса и повске — „отрчао у најреакционарнију страну“ и да сам „борац против свеопште демократизације“!

Симптоматично је да М. М. није нашао за сходно ни да спомене да се, осим мене, против такве „свеопште демократизације“ боре и да су у ту „најреакционарнију“ и „неојдановистичку“ ствар (у том истом часопису!) отишли, решимо, и један Стево Жигон, као и један Душан Михаиловић (да споменем само њих двојицу). У њиховим текстовима он је такође могао да пронађе довољно „дрезавитијеног“ материјала за свој „демократски“ гледање, а што га је нашао само у мојим текстовима, то је ствар његових побуда и његове савести.

М. М.-а нервира лексика (без псовки) којом се ја служим у критички псовачког позоришта, а не нервира га псовка у лексички тог истог позоришта! Он је, уз то, и веома малициозан у настојању да покаже како сам ја, поред осталог, и незналица, па се хвата за сламку свог сопственог знања о — месту боравка Петера Вајса. А сам не зна ни како се зове најстарије позориште у Србији!... И даље, пита га: по којој логици је неко „борац против демократизације“ ако се не слаже, решимо, са „Косом“ или „Гробљем аутомобила“? По којој логици ови комади треба да значе праве и добре плодове демократизације, а не, решимо, њену негацију? И по којој логици је неко неодавно новист ако мисли да „Домача“ представља „театар панике и суровости“ без обзира што је за то добила награду? Како се још зна да „Домача“ говори о нашој Револуцији, не треба се, по М. М.-у, изненадити ни ако некемо всково пише на памет да прикаже и комад под егзистенцијалним насловом „Сутјеска“, користећи при том дух, средства и идеологију — „Калките“! По М. М.-овом схватању демократије, тако нешто било би чак и — пожељно.

Милан Николић

СЛЕДЕЋИ БРОЈ
„КЊИЖЕВНИХ
НОВИНА“ ИЗЛАЗИ
11. ДЕЦЕМБРА
КАО ДВОБРОЈ
404—405

У ЧЕМУ АЛБЕРТО МОРАВИЈА ГРЕШИ

Под овим насловом Тони Киндхер пише у листу „Джит“ о Моравијиној најновијој књизи и каже да је овај писац, као робени прецептор, схватио дух времена и одмах захватио и порно-талас. Још благовремено, пре него што талас прохути, даровао је јавности школски пример еротско-порнографске литературе, који се не испушта из руке лако чак ни ако се тај жанр баци нарочито не води.

Моравија је, најзад, најистакнутији писац Италије. Ниједан други човек се не може мерити с њим у „друштвеној релеванцији“, не само зато што његова паметна глава фунгира као прекривалаште свих мисли и феномена нашег времена, него зато што је он и лично свеprisutan у италијанском културном пословању. Од Д’Анчија ниједан италијански писац није био тако општепознат, толико у средишту интересовања критике, тако у моди као Алберто Моравија. И то већ скоро четрдесет година! Откако је с деветнаест година написао први роман „Равнодушни“, хладан, егзактни портрет просечног човека наше епохе, остао је веран својој теми и своме тону.

Његова огромна вредноћа раба богатим плодом: недељни критички есеј о филму („Espresso“), месечно једна приповетка („Corgie della Sera“), месечно један есеј и у сопственом часопису („Nuovi Argomenti“), годишње један роман, свезак приповедака или сабраних написа, сваке преступне године један позоришни комад. Поред тога, предавања, прилози, дискусије у штампи и телевизији, расчлорови и поговори. Поред тога Моравија путује, без обзира на својих безмало седамдесет година, као истакнути извештач са путовања по Америци и Јапану, Индонезији, Бразилу и Мополанији.

Оно на шта Моравија моралист увек снага то су ипак погес, нарави и реакције просечних људи, чији егземплари израз је за њега одувек био римски грађанин: *vrsta homo sapiens insaniabilis*.

„Insaniabilis“, неизбављив и неизлечив је човек пре свега зато што је под утицајем сексуалног нагона. Ту тезу Моравија поткрепљује обимним каталогом живљања и перверзија у своме новом роману „Ја и он“ („Io e Lui“). „Ја“ је човек који хоће морално, духовно, уметнички да се уздигне — у овом случају је то писац сценарија Федерико. Он би већ одавно хтео сам да режира, желео би да створи филм протеста, који би постојећем друштву задржао маску с лица. Хтео би да буде плодотворан, да се сублмира, да живи аскетски. Он се чак пролазно раставља од жене и детета, од скретања свакодневице и чека духа који треба да дође. Али „он“, део његовог тела, у коме станује секс, не дозвољава никаквова облагодавања члане појуде у поштовање и препушта се својим животњим ским нагонима. Човек Федерико је, дакле, жртва своје двоструке природе: као роман је дискусивна између „Ја“ и његовог тиранског, упорног полног уда „он“.

Киндхер наводи да је Моравија у једном интервјуу изјавио да је ову temu најпре сматрао трагичном. Четири стотине страна овог романа је морао не мање од четири пута изнова да прерађује пре него што му је постало јасно да је реч управо о комичном роману или у најмању руку о трагичном. Лектира је показала — вели рецензент — да се Моравија ипак преварио: књига није ни комична ни трагична. Моравија јин назив моралисте није морао ову тему скоком да превади и да је савлада, као што ју је Хенри Милер необузданопиш и провичном снагом савладао. Моравија је није фантазија, већ комбинација. Све је концепт, све је прецизно и систематско. Као измедитрано и систематско. Као измелитрано паметан и образован човек. Моравија је, додуше, тачно век. Моравија је, додуше, тачно одговарајуће зајмове узео из светског литератрне: од Аристофана и Платона, од Бјаче и Маркиза де Сала. Уз то, Моравија добро познаје Сигмунда Фројда и све најнаје егзетете, јанутра и спома. Ни гове егзетете, јанутра и спома. Ни индијски епитихон не недостаје. Сви украси су тачно и егзактно монтирани. Али једине сиене у комичној књига „живи“ јесу оне правне римске: неуксна, еротски настрпине, ена ситпуга, анимално пријатни, амбиент малх људи в крвету, који и није баш толико перверзан.

Мали људи, то значи широки слој читалаца, којих иначе у Италији поште нема, наградили су Моравијин школски излет у порно грађиву плимом интересовања. Критика је била изузетно зајала, а Моравија на критику није ка даније није тако осетљиво реаговао. Своју рецензију Киндхер авопана констатацијом да неувзавипана констатацијом моралисте морност и свесност моралисте овом приликом Моравија није уписана у добро. (А. Б. П.)

ВЛАД ФРИК КАО АДОЛФ ХИТЛЕР

ХИТЛЕРА СЕ ВИШЕ НЕ ПЛАШЕ

У Минхену се поново појавио Адолф Хитлер. Иако је његова смрт обавијена извесним велом тајне, Хитлер који се сада виђа у Минхену и чије слике доноси „Джит“ магазин“ у броју од 12. новембра, није, наравно, злогласни нацистички вођа и највећи ратни заочинац другог светског рата, него његов двојник, швајцарски глумца Вилд Фрич. Фрич је почео да представља Хитлера пре пола деценије, када је је један њујоршки филмски агент, ошажавујући његову фразантну сличност са нацистичким вођом, ангажовао га да игра Хитлера у филму „Гори ли Париз?“. Од тада је Фрич у улози Хитлера наступио у неколико документарних филмова, као и у многим позним локалним, где његова појава неодолјиво изазива смех међу посетиоцима. Фрич стога не може а да се не пита: „Зашто се људи који се мени данас смеју нису у своје доба смејали Хитлеру?“ Да су то чинили, најновија историја би сва комо друштво изгледала. А сада Хитлер никога више не може да плаши.

ТРЕБИЊСКЕ ВЕЧЕРИ ПОЕЗИЈЕ

Под покровитељством Академије наука и уметности Босне и Херцеговине 23, 24. и 25. октобра у Требињу су одржане четврте по реду „Требињске вечери поезије“. Све три вечери сала Дома културе била је тесна да би примила све оне који су желели да присуствују вечерима поезије. Амбијент у коме су одржавале, број и реноме учесника, интересовање које су побудиле у Републици и ван ње, вечери су и овога пута показале да је ова поестка манифестација постала велики културни догађај у БиХ. Пригодним речима и зајекљивим добродошлицу учесницима, вечери је отворно председник Скупштине општине Требиње Алекмет Спаховић, а затим је представник покровитеља др проф. академик Митхат Бегич говорио о књижевном опусу и љубавној поезији херцеговачких песника Алексе Шангића, Јована Дучића, Хамза Хуме, Антуна Бранка Шимића и недавно преминулог песника Мака Диздара. У једночасовној изведби глумице Вера Миловановић, Дара Стојиљковић, Зоран Ристановић, Звонко Зрнић и Нада Буљевска, у режијској постави Бранка Митића, прекидани честим аплаузима, читали су стихове ових песника. Другог дана вечери своје стихове читали су песници Скендер Куленовић, Владимир Черкез, Исет Сарајлић, Рајко Петров Ного, Дара Секулић, Анђелко Вулетин, Душан Костић, Матија Бекчевић, Јеврем Бркић, Вита Марковић, Никола Мартић и други. Трећег дана вечери требињској публици су се представила најмлађа песничка имена. Жирни у саставу проф. Никола Чуљковић, Иван Коралић, Рајко Петров Ного, Лука Павловић, Велимир Милошевић и Исет Сарајлић једногласно је одлучио да овогодишњу награду равноправно деле песници Јосип Ости за књигу „Снокраице“ и Милан Ненадић за књигу „Стефанос“.

Мехо Бараковић

ПАОЛО ВЕНЕЦИЈАНО У ЗАДРУ

Слика „Богородица с Исусом“ („Слика на источијачки начин“) стајала је на главном олтару у цркви Госпе од Маслина на Петрићу (Белафужји) у Задру и била је прекривена сребрним лимом који је остављао слободним само лица и руке. Држало се да је слика из XV стољећа. Када је лим скинут и слика рестаурирана од задарског рестауратора Марија Котлара, а на трошак жупника цркве дон Шиме Перина, стручњаци су установили да је аутор слике Паоло Венецијано. Према типу Маријина лица и према још неким особинама претпоставља се да је слика настала поткрај умјетничког живота, негде око године 1358. Паоло Венецијано израдио је своју „Богородицу с Исусом“ на дрвету, које је, као што сам казао, било прекривено једним дијелом сребрним лимом. Сада је тај сребрни лим постављен на копији слике.

Дјела Паола Венецијана, једног од најзначајнијих млетачких сликара тречента, и дјела његове школе и сљебеника налазе се и у иностранним збиркама, а три значајна поштита у нашој земљи, један мали поштита чува се у Скрадини, поштита с главним ликом св. Луције у Крку, а мало Поровење у Београду.

Шимун Јуришић

ЧЕШКА СТУДИЈА О НАШОЈ ТЕАТРОЛОГИЈИ

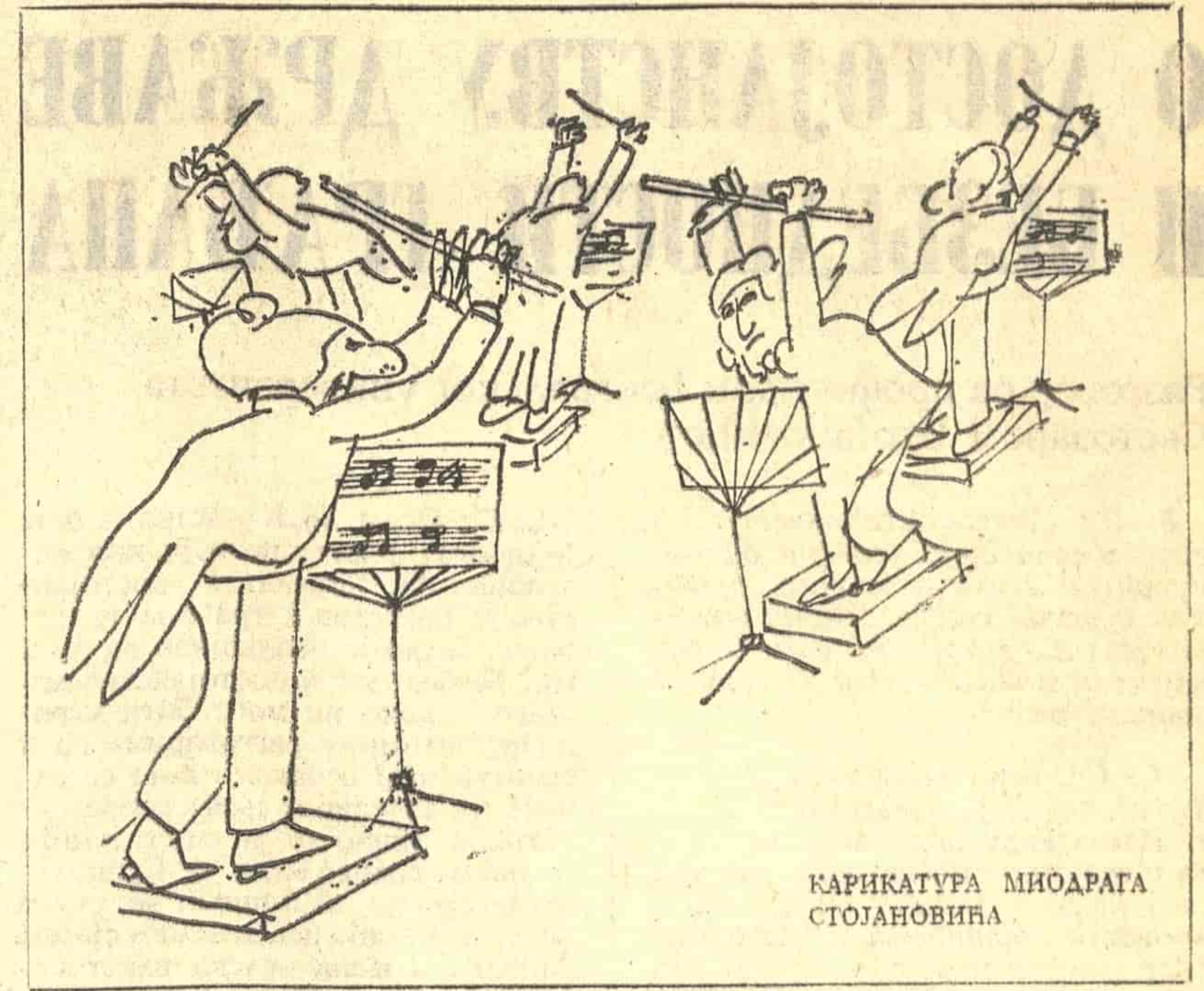
Међу ретким и оскудним вестима које нам стижу о догађајима, појавима и новим делима у савременој чешкој књижевности, стигла нам је (иако са извесним закашњењем) и једна корисна публикација, која се односи на нашу културу. То је једна врста библиографске студије коју је написала Милена Киришићова о новим радовима о историји српске и хрватске драме и позоришта (Nové práce o dějinách srbského i chorvatského dramatu a divadla 1945—1968), у издању Оасење за језик и књижевност Чехословачке академије наука у Прагу (1970). Милена Киришићова, која је иначе зналачки превела на чешки неколико дела из савремене књижевности југословенских народа, у овој студији пажљиво и систематски анализира и коментарише синтетичке радове, зборнике и монографије о старом и најновијем позоришту и драми код Срба и Хрвата које су написали иностранни слависти, српски и хрватски (и неки словеначки) театролози.

УРУЧЕНЕ НАГРАДЕ „СТРАЖИЛОВА“

„Стражилова“, лист за културу и уметност из Новог Сада који издаје Прва српска читаоница и књижевница у Иригу, установило је награду „Стражилова“ за најбоље поетске и прозне прилоге младих аутора објављених у листу. Ове године жири у саставу Владимир Стојићин, Бакомо Скотин, Пери Зубац, Раде Обреновић и Миленко Вогавац додјелило је награду за најбољу поезију Луку Паљетку, док је награда за прозни прилог припала Мирославу Настасијевићу. На скромној свечаности у Фрушкогорском манастиру Хопово 23. октобра предаде су награде, које се састоје од повеће и уметничких радова сликара Милана Блануше и Слободана Кузманова. Награда ће бити традиционална, а уручиваће се сваке године у Хопову.

ПАОЛО ПИКАСО: ЦРТЕЖ ИЗ 1901.

КАРИКАТУРА МИОДРАГА СТОЈАНОВИЋА

Савешти

Буди добар, — рече ми тата, —
људи ближњу сестру, а чувај се брата.
Буди фини, — рече ми уца, —
не тражи погачу, кад се проја руча.
Буди прикладан, — чух од једног
госе, —
не облаци свилу када сви гуњ носе.
Буди од речи, — говоре ми често, —
али језик скрати, чувај радно место.
Буди принципијелан, — кажу ми из организација, —
а кад се принципи мењају, држи се свежих информација.

Буди поштеди, — понавља ми један гоља, —
од поштења се не живи, али је бар слободна воља.
Буди насмејан, — кажу ми другари и додију штошта, —
ако пара немаш, бар осмех ишта не кошта.
Буди кавалер, — саветује ме кум, —
поклони кола, на стопирај уз друм.
Не шкртари и не штеди опште ствари, —
саветује ми један самоуправни баја, —
за широку руку свако више мари, него за шкртаци што саставља оба краја.

Буди храбар, — подвикује јавно мњење, —
ако глава оде, остаће ордење.
Буди даремљиве, — добацују они леког срца, —
не тражи повишицу кад земља у дуговима грца.
Буди снажан, — спортисти ми кажу, —
једном покажи таленат, а стално музи апанажу.

Буди милосрдан, — отпева ми топ, —
не пуцај ништољем на оног ко има топ.

Буди достојан своје части и звања, ако ти је оно вредније од имања, а ако није, имању се врати, кад је оно добро, и част се позлати. Ово ми је препоруци мог дрвца Пале, који имање стече, а с њим и почасте остале.

Буди заслужан, немој празну сламу да млатиш, али не пропусти да заслужи добро наплаташ, — тако ми рече један што почасти прими и уз све части и добру уштеђевину има.

Буди брз у трици, — подстици ме навијачи, —
кад сви проз циљ пробу, ти тада не плачи,
то је требало чинити раније, пре по си ушао у састаз репрезентације.

Буди доследан свом ставу, мисли и речи, — кажу тврдоглавици, — али се главобоља тешико лечи.
Буди неуомљив, — саветује борец из друштвене арене, —
кад сви нуде срце, ти дај парче стене.
(Не знам само колико му моје стене черсте, јер ако падну, могу ми пребити прсте!)

Буди неподмитљив, — рекосе ми уз пиће и кафу, —
на коверте плаве не окрећи главу, али ако су дебели, црвени или бели,
тада се благ поглед може да удели.

Саво Марић

(Не)лирске минијашуре

- Над нама небеско плаветнило
Под нама земаљско црнило
Узето у просеку — сивило!
- И тако људи живе:
— Неко од фабрике, неко од њиве
— Неки, пак, од продаје —
перспективе!
- Неки, већ дебело загризли комунизам
Неки тек грицнули социјализам
Између њих остадоше још мнози:
— једни празноруки, други босонози...
- Док мудри мудрују
Паметни вискендије купују
Ко у граду, ко на мору
Оде... памет разговору!
- Све ме нешто штреца, стреса
Због културе,
Због конкурса,
Израмо се, можда, жмуре
Место да се држни кеса...
- Неко нам је тужан и уверен
Што нам народ оста —
неубеђен!
- Динар по динар — инфлација
Зајам по зајам — девалација!
- Ко завесе хоће димне
Тај се свађа око химне!

Миле Бискупљанин

Ћушање је ипак злаш

ПОКУШАЈТЕ ДАНАС да ми узмете реч из уста. Ха, то ми се раније дешавало. Таман знам, а неко отуда, са говорнице, већ саопштава моју мисао. Наравно, не каже да сам то што он сад говори исто и ја имао намеру да кажем и да то једино ја могу да кажем. Јок. Баш њега брига. Прича као да је то само његово — као да је то искључиво њему пало на памет.

И, наравно, он — ловорике, венци, аплауз, признања, честитања, аутомобил — de luxe, вила на мору, вкеница, кућна помоћница... ја — кирија, менза, јавно купатило, тролејбус, лифт, калауз...

И све тако. Данас тако, сутра тако. Учини ми се прекјуче да нешто није у реду. Таман, дакле, хоћу да знам о томе да више заиста не може, да не иде овако — кирија, менза, тролејбус... поскупљује, све је горе и горе, а онај тамо, за говорницом, већ се досетио, већ говори, митингује: Нећемо, већ ми, да наш радни човек овако, из дана у дан, све горе и горе... Морамо, вели, да пружимо нашем човеку више. Морамо, вели, да му се измени положај...

И, наравно, остави ме без речи. И опет он — ловорике, венци, признања аутомобил de lux, а ја лифт, купатило, калауз...

Нисам спав. Видим у чему је ствар. Отада сам и решно да ћутим. Немам ја више шта да кажем. Зашто да им дајем идеје? Нека се сами досете. За то су плаћени.

Миодраг Новковић

О ДОСТОЈАНСТВУ ДРЖАВЕ И БЕЗБЕДНОСТИ ГРАЂАНА

Разговор са професором Београдског универзитета Светозаром Стојановићем

Б. П.: Друже Стојановићу, ви сте недавно били позвани да као професор етике вештачите у једном судском спору. Дневна штампа је тај случај препратила као изузетан и неубичајан. О чему се заправо ради?

С. С.: Веће Окружног суда у Тузли, којем је председавао судија Ианја Радуловић, позвало ме је да у својству етичара-вештака дам свој исказ у питању моралне погодности коришћења магнетофонског снимка као оптужујућег доказа против дра Небојше Ивковића. Овај снимак је јавном тужилаштву поднела др Татјана Лабеј, колегица дра Ивковића, као доказ да је др Ивковић у њеном стану вребао углед и достојанство државе, политичких организација и личности које репрезентују нашу државу. Случај је доиста изузетан и у извесном смислу без преседана у досадашњој нашој судској пракси. Олука суда у овом случају имаће значај преседана за будуће сличне случајеве. Осим тога, мислим да предмет овог судског спора садржи у себи неколико важних питања о моралним начелима и обавезама који захватају однос јавног и приватног живота и морају на неки начин бити уграђени у функционисање једне зреле правне државе. Пео случај добија посебно обележје и по томе што се један етичар први пут у нашој судској пракси појавио као судски вештак.

Б. П.: Није ли у моралним стварима сваки човек, у принципу, обавезан да буде и судија и вештак?

С. С.: У принципу, — јесте. Познаваоца етике је као човек и грађанин једнак и равноправан са свим осталим људима и грађанима, али има једну обавезу више, обавезу која произлази из његове професије. Та обавеза није само моралног реда, какву имају и сви остали грађани, него је обавеза која спада у домен знања. Сви грађани, наиме, морално суде вољени својим осећањем или оним што се понекад назива „морално чуло“ за поштено и непоштено, правично и неправично. Етичар поред тога мора пословати теоријско знање о тим стварима, као и знање о историјским последицама оваквог или онаквог функционисања државних институција и њиховог одношења према елементарним моралним начелима. Кажем „елементарним“, јер држим да игнорисање или непоштовање минимума моралних начела мора отворити процес распањања у свакој државној и друштвеној заједници.

Б. П.: У овом судском спору постојала је, како изгледа, могућност да та основна морална начела буду игнорисана или заобиђена. У питању је била употреба једне магнетофонске траке на којој је снимљен један приватни разговор и то без знања и воље оног учесника у разговору који се касније, стицајем околности, нашао у ситуацији човека који је оптужен за кривење угледа и достојанства државе. Зашто магнетофонска трака не би могла бити употребљена као један од доказа у поступку утврђивања материјалне истине на суду? Др Живојин Алексић, виши стични саветник Института за криминологију и криминолошку истраживања, својевремено је изјавио: „Не разумем зашто се на магнетофонску траку тако строго гледа, кад је добро познато да многи докази имају знатно више недостатака, па су ипак општепризнати“.

С. С.: Осим достојанства и безбедности државе постоји као незаобилазни корелатив достојанство и безбедност грађана те државе. Једно је неодојиво од другог. Безбедност и достојанство државе никако не могу бити уграђени интимним разговорима па и евентуалним посвама које се одnose на државу и њене репрезентативне личности и институције. У овим поднебљима и Сунце се псује па му то ништа не смета да и даље сија несмањеним сјајем. Држава и њена судска власт управо ће на најбољи начин штитити свој углед, ако буде изнад свега тога.

Сасвим је друго и далеко озбиљније питање употребе „траке“ као доказа. Таква употреба требало би да буде допуштена само у крајње изузетним случајевима, ако би се, рецимо, тиме могло заштитити једно велико друштвено добро и спречити велико друштвено зло. Само, и у таквим изузетним случајевима, ваља имати на уму широке техничке могућности манипулације једним таквим средством, могућности монтирања, подметања, провоцирања извесних изјава и разговора; укратко, могућности да се као доказ презентира оно што је са свесним и морално нечистим циљем и намером монтирано као доказ у праву. У принципу, којег се треба строго држати, онај који се говор или разговор снима мора на то бити унапред упозорен и мора унапред знати да његове речи могу евентуално бити употребљене као неки оптужујући материјал. Најзад, разлика између „траке“ и осталих општепризнатих доказа је у томе што сви ови други докази настају спонтано као неизбежни пратиоци евентуално инкриминисаног дела, док се тајно постављени микрофони увек налазе тамо због неког циља или намере који су независни од тако контролисаних личности. Уостаом, тврди да не само „трака“ него и сваки други оптужни материјал који би заиграо у интимне сфере људског живота не би могли добити морално оправдање.

Б. П.: Другим речима, постоји неопходна потреба разликовања интимног и јавног манифестовања у обичном и грађанском животу. Али инсистирање на тој потреби може бити протумачено и као својеврсни гледојач за моралну легитимност расипања личности на приватно и јавно, а можда и као неко оправдање ливермерног понашања у јавном животу.

С. С.: Из става да никада не може доћи до потпуног поклањања јавне и приватне сфере грађанског живота не следи оправдање дволичног или лицемерног понашања. Реч је само о томе да се отклањају свирепи ограничавања и пензуле и да се ствара социјална и политичка ситуација у којој грађани могу мноштвом својих интимних мишљења јавно саопштити без ризика да ће због тога бити позвани на судску одговорност. С тим у вези је и питање карактера „политичког деликта“ у које овде не можемо влазити. Лицемерно понашање у јавном животу управо је најчешће последица преврне широкe дефиниције „политичког деликта“ или морално неодојаче брине за заштиту државе. Држава мора да штити сопствено достојанство и углед од преврне ревностне брине оних њених грађана који у тој „брини“ више могућност за морално неодојаче пронађују неке користи, или оних грађана који су вољени морално исправним погледама али су фанатичном ревом и оданошћу доведени до тога да

ДР СВЕТОЗАР СТОЈАНОВИЋ

у мноштву нормалних манифестација друштвеног живота откривају вештице и „нечисте силе“.

Б. П.: Треба ли да постоји нека разлика у судској заштити угледа јавних функционера и угледа обичних грађана?

С. С.: Категорички таква разлика не би смела да постоји. Оно што не може бити употребљено као доказ против јавних функционера, не може послужити ни као доказ против обичних грађана. Бесмислено је и морално неодојаче понашати се тако као да постоје две етике и два морала. Јавни функционер има једнаке, а у одређеном смислу, још и веће моралне обавезе од обичног грађанина. Суд и законодавство не могу бити једнама мајке, а другима маћехе. Понашање у јавном животу у основи детерминирање угледа, односно пада угледа. Које су компоненте „угледа“ личности, посебно је питање у које овде не можемо влазити. Исто је тако посебно питање дефиниције „угледа“ и најбољих моралних и правних путева да се она свзбуја. „Угледа“ се не могу судским путем искоренити, јер и у најбољој држави постоје лоши људи, као што и у најгорој држави постоје начини, истина доста ограничени, да човек очува елементарне компоненте, свог, људског, достојанства.

Разговор водео др Бранко Павловић

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

Уреднички одбор: Фани Давна, Васко Ивановић, Миодраг Илић, Драган М. Јеремић (главни и одговорни уредник), Леушица Јеремић, Вук Кривешић (заменик главних уредника), Чедомир Мирковић, Богдан А. Поповић, Владимир В. Предић, (секретар редакције), Владимир Стојшић, Бранимир Штепановић. Техничко-уметничка опрема: Драгомир Димитријевић. Књижевни савет: др Димитрије Вученов, Предрог Делбишић, Егвер Бернеку, др Милош Илић, Душан Матић, др Војин Матић, Момчило Миланков, др Драшко Реџен, Јара Рибничар, Душан Скворан, Алекса Челебовић, Зуко Цумхур, Пал Шафер. Идејно решење графичке опреме: Богдан Кришић.

Лист излази сваке друге суботе. Цена 1,50 дина. Годншња претплата 30, полугодншња 15 динара, а за иностранство двојструко. Лист издаје Новинско-издавачко предузеће „Књижевне новине“ Београд, Француска 7. Директор Војислав Вујовић. Телефони: 627-286 (редакција) и 626-020 (комерцијално одељење и администрација). Текући рачун: 608-1-208-1. Рукописи се не враћају. Штампана: „Глас“ Београд, Влајковићева 8.

„Хрватски тједник“ о Конгресу културне акције

Очито незадовољан што се на Конгресу културне акције СР Србије није разговарало само о прак тичистичким проблемима већ и о неким суштинским, општеважећим појмовима културе, извештач „Хрватског тједника“ Бруно Бушић је стављао критичке примедбе (бр. 29, 5. студеног 1971) на све ставове изнесене на Конгресу који говоре о проблемима од ширег значаја, од значаја за културу српског народа и других народа и народности у Југославији, и у свету. Тако Бушић замера Латинки Перовић што сматра да језичка „питања ни у једном тренутку не могу бити решавана без договора институција свих република у којима се тим језиком говори“ јер то, по његовом мишљењу, значи „наметање читавом културном животу карактеристика културе најбојније нације“. Бушић вили у томе, наравно, сходно политици листа у којем публикује свој текст, могућности заједничког договора о заједничким проблемима као наметање искључивости једне заинтересоване стране!

Бушић, дакако, и код других говорника налази ту толеранцију и назива је нетолеранцијом, не пристајући на интелектуално поштење које би баш у таквим ставовима могао пронаћи. Наиме, баш о проблему језика, који га највише занима, могао је пронаћи интересантне и политички занимљиве предлоге који се могу разматрати као покушај трагања за заједничким именовима. Али Бушићу, као и „Хрватском тједнику“, очигледно није до заједничства већ до раздвајања по сваку цену. У тексту проф. Војислава Бурића, који Бушићу највише смета, може се о проблемима језика пронаћи неколико ставова који недвосмислено говоре о дислама на који, и какав, начин репити проблеме српскохрватског језика а да се не поврде интереси свих заинтересованих страна:

„С тим у вези су и настојања на леобит језика све упоришта и све ближе исхлад упрос томе што државно-политички органи још нису понешта освај изречени у Декларацији и Предлог за разматрање.“

Нетолеранција је сам начин прилажења леобит језика у оквиру државне самостојалности република без заједничког договора разматрања република, са већем или мањим противничким аргументима, без правог и чак без икаквог одговора на многобројна не само научна него и политичка питања.

Да ли су престали да важе разлози са којих је српскохрватски илч хрватскохрватски примљен као заједнички књижевни језик четри републике: Хрватске, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Србије? Да ли је оповргнута научна аргументација стварана у низу дејелница од најкрупнијих хрватских и српских имена да су у неким деловима поментих република, како у народном говору тако и у узменој и писаној књижевности, иста све разлике српске и хрватске више један језик него што је то често српски у самој Србији, или хрватски у самој Хрватској.

Шта ће бити ако се помени језик са меповитим школама у четри републике? Како ће после добе свој језик називати Пиногорици и Муслимани — српскохрватским као и досад, или ће га Пиногорици назвати пиногорским, а Муслимани муслиманским, или ће и једни и други бити принуђени да се оптеледују између српског и хрватског, што би се могло осетити у извесној мери и као ново национално оптеледување? Да ли ће раздвајавање од једног говора, то јест од Србије, бити услов за спајање или раздвајање српске и хрватске кул-

туре у Хрватској? Да ли ће довести до асимилације или до поновног расцепа? Шта би све изишло из сличног раздвајања у Босни и Херцеговини.

Зар овако смисљена деоба језика неће довести у неприродан положај не само српски него и хрватски народ: да имају по два или три књижевна језика?

Сва ова питања остају отворена, и многа друга, деоба језика се наставља и пометње се шире и неспоразум се снажи и преграде расту. Одиста ретко је кад и у нашој историји показана толика беда духа и толики недостатак моралних обзира и према претходним и према будућим поколењима. Најгоре је то што се догађа у знаку социјализма, и то самоуправног, који такав може да буде само ако је дубоко интернационалан и који у националном и регионалном затварању губи смисао и оправдање.

Бруно Бушић има, наравно, и своје „аргументе“:

„Што се разумијева под „заједничким културним наслеђем у усменој и писменој књижевности“, могао се лако увјерити сваки судионик Конгреса листавији књижевне изложене у предворју Конгресне дворане. Многе хрватске народне пијесме уврштене су у српску књижевност, па тако и „Хасанагиница“.

У име толеранције, на жалост привилане, у име националистичке заслепљености, на жалост стварне, Бушић не жели да распавља и размисља о тезама које су изнесене на Конгресу већ поглашава „Хасанагиницу“ хрватском народном песмом, сматрајући, ваљда, да су Муслимани били и остали „двигеће хрватског народа“.

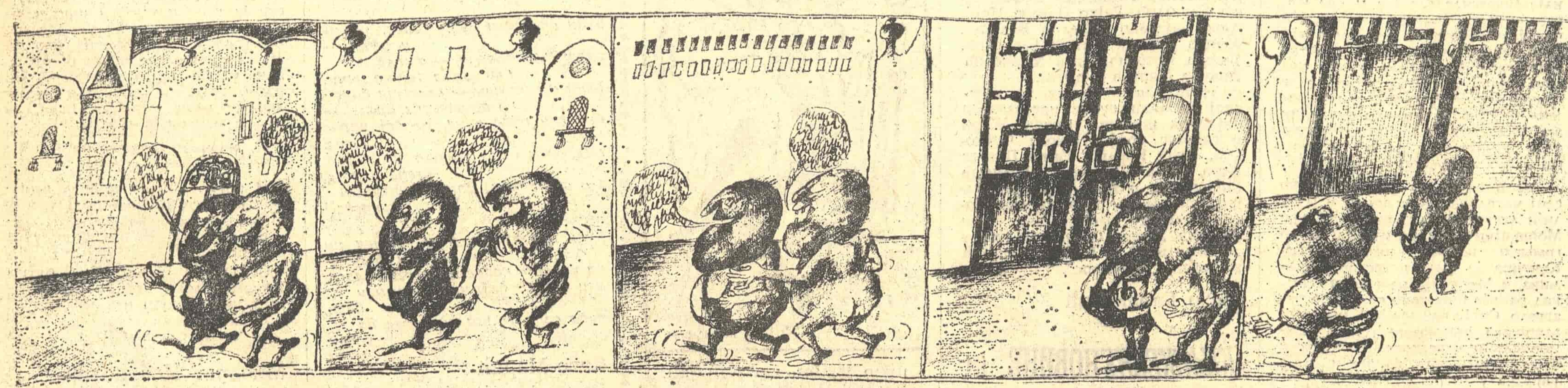
Искусство књигољупца

У низу наслова који су се појавили на нашем књижевном тржишту поводом већ традиционалног XVI међународног сајма књига у Београду, „Каталог ретких српских књига“ од 1741 — 1941. дело је које премошта обична каталожка и био-библиографска издања. Ово је књига Јанка Хркалиовића, искусног књигољупца и антиквара о коме са правом др Дејан Медаковић пише: „Целокупно Хркалиовићево књижевно искуство присутно је и на страницама овог његовог Каталога. Добра је за српску културу што се, најзад, одлучно да на једном месту сабере сва своја запажања и богато искуство, да трајно убележи узбудљиви летопис стварања српских књижевних реткости“.

Од шегрта у књијари, до књигољупца чије познавање књиге уопште, а посебно српске, премошта добро испечен занат књијара, Хркалиовић је један од врхних поштовалаца историје књиге у Србији и нека врста њеног преторијанца који је из године у годину са поштовања достојном марљивошћу прикувао податке о књигама и о њиховој моћи, који је бележио токове интересовања за књигу и периодичу и који је читавим својим присуством допринео да Београд буде не само велико тржиште књига, већ и светлиште свих оних култура које су се у њему стекле. Тако, његов је каталог — као што сам каже „произишао из самог живота антикварница у којима се, сем промета књига, непрестано врши драгоцен промет идеја, знања, искуства“. То је књига која ће свим знацима српске културе бити од помоћи не само као практичан приручник, већ и као зборник сазнања о многим књигама које је данас веома тешко наћи, које су једва доступне, али увек вредне, увек надахнујуће. Данас још више, када српска култура у оквиру културе свих југословенских народа мора да истакне своју специфичну улогу.

Бранко Пеић

СТРИП „КЊИЖЕВНИХ НОВИНА“

Црта Џоџа Рагковић